

BİLİM ve SANAT

74

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

ŞUBAT 1987

(KDV Dahil) 400 TL

Kapital'i Keşfetmek

Isaac Deutscher

20 Milyar Yıl Öncemiz

James Trefil

AYDINLIK DEMOKRASIDİR

Prof.Dr. Sadun Aren

Dr. Erdal Atabek

Halit Çelenk

Muzaffer İlhan Erdost

Teoman Erel

Doç.Dr. Güney Gönenç

Özcan Kesgeç

Varlık Özmenek

KONUT YAPIM SANAYI VE TİCARET AŞ

□ Sağlam, Ucuz, Nitelikli, Hızlı Toplu Konut Üretiminde Deneyimli, Başarılı

□ Batıkent'te 1000 konutun anahtarlarını teslim etti

□ Selanik Caddesi No: 32/5 Kızılay/ANKARA Tel: 18 57 06 - 18 78 16

BİLİM ve SANAT

Sahibi
BİLSAN Basım-Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:

İLHAN ALKAN

Genel Yayın Yönetmeni

VARLIK ÖZMENEK

Genel Yayın Danışmanı

GÜNEY GÖNENÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

İRFAН AYDIN

DEMOKRASI İÇİN DAYANAK NOKTASI
Bilim ve Sanat

AYDINLIK DEMOKRASIDIR

Prof. Dr. Sadun Aren, Dr. Erdal Atabek, Halit Çelenk,
M. İlhan Erdost, Teoman Erel, Doç. Dr. Güney Gönenç,
Özcan Kesgeç/Varlık Özmenek

NASIL BİR DEMOKRASİ?

Prof. Dr. Server Tanilli

KANAYAN BİR KARANFİLDİR O
Varlık Özmenek

DİNCİ AKİMLAR SİYASİ AKİMLARDIR

Dr. Gencay Şaylan

İNANÇLARINIZ BİTTE
Dr. Erdal Atabek

TÜRK-İŞ'TE YENİ BİR ŞEY VAR
Yıldırım Koç

İŞKENCEDE HEKİMLERİN SORUMLULUĞU
Dr. Tufan Aydın

BİR İŞKENCE ARACI OLARAK PSİKIYATRİ
Dr. Ali Babaoglu

KAPİTAL'İ KEŞFETMEK
Isaac Deutscher/Çev. Alaattin Bilgi

20 MİLYAR YIL ÖNCEMİZ
James Trefil/Çev. Doç. Dr. Haluk Tosun

HILBERT'İN MATEMATİKÇİLERE VERDİĞI EV ÖDEVİ
VE GöDEL'İN TEOREMİ
Yar. Prof. Dr. Ali Nesin

DOĞRAMACI'YI MAHKEME KARARLARINA
UYMAYA ÇAĞIRIYORUZ
Doç. Dr. Metin Günday'ın Basın Açıklaması

DEVLET TİYATROLARINDA "MİLLİEŞTİRME"
OPERASYONU
Erkan Gökcen

REJİME KATILANLARA
Bertolt Brecht/Çev. Yılmaz Onay

"BRECHT'LE YAŞAMAK!"
Yılmaz Onay/Mümtaz İdil

"ÇAĞIMIZIN KAHRAMANI"
Dr. Aydın Süer

"ÇAĞDAŞ ZAMANLAR"/ÇAĞDAŞ ŞARLO
Dr Hüseyin Fidaner

TUTUKLANAN KÜLTÜR
Mümtaz İdil

"YAŞAYAN BİR ŞİİR"
Öner Yağıcı

OKUYUCULARIMIZDAN

SORU SORAN GENÇLER VE
GÜZEL İNSANLARIMIZ
Bilim ve Sanat

ÇİZGİLERİYLE: Nezih Danyal
FOTOĞRAFLARIYLA: Alper Fidaner

BİLİM ve SANAT

Demokrasi İçin Dayanak Noktası

Ülkemizde toplumsal ve siyasal sonuçları itibarıyla ciddi dalgalanmalar yaratan ekonomik karalar arasında 1948, 1958 ve 1970 yılında uygulamaya konulan devalüasyonlar sıralanır. Her üç devalüasyon da bir ya da iki yıl içerisinde ilki genel oy eliyle öteki ikisi ise askeri müdahaleler yoluyla ittidar değişikliklerine yol açmıştır.

1980 yılında 24 Ocak kararları kapsamında doların 48 liradan 70 liraya yükseltilmesiyle vurgulanan devalüasyonun ne gibi siyasal ve toplumsal sonuçlara yol açtığı ortadadır. Sonucusunun kaydedilmesi gereken bir yanı, hemen hergün mini devalüasyonlar anlamına gelebilecek oynak kur sistemine dönüserek sürekli kavuşmasıdır. Tip alanında kortizon tedavisinin ne anlama geldiği ve bunun da, belirli bir zamanla sınırlı tutulduğu bilinir. Örnek yerindeyse, Türkiye'de ekonomide **sürekli** bir kortizon kullanımı söz konusudur; dolayısıyla da ülkemizde yaşamın bütün alanları benzer uygulamanın içine alınımıştır. Toplumsal ve kültürel yapı bu çarpıntıdan olumsuz yönde derinden etkilenmiştir.

Ne amaçlanmaktadır, ne olmaktadır?

Türk lirası kur ayarlamalarıyla hergün nasıl değer kaybediyorsa, toplumsal alanda da siyasal anlamıyla hergün bir kur ayarlaması yapılmaktadır adeta. Sonucun Türk lirasından farklı olduğunu söylemek zordur. Antidemokratik gülük kur ayarlarının arasında değeri düşürülen hak, hukuk ve özgürlüklerdir. Hukuk anlayışlarında, insan haklarında, demokrasi, hak ve özgürlük anlayışlarında hergün kayiba alışan bir toplum yaratılmak, kolay yönetilen bir toplum oluşturmak istenmektedir.

Geçenlerde İzmir'de işkence sanığı polis memurlarının yargılama sırasında fotoğraflarını çeken Yeni Asır gazetesi adlıye muhabirlerinden Yılmaz Bağırtan'ın Siyasi Şube'ye götürülerek dövülmESİ üzerine görüşü sorulan İzmir Emniyet Müdürü Ahmet Karakurt'un söyleşikleri, sözünü ettigimiz "kur ayarlamaları"nın ne ölçüle kadarının çarpıcı bir örnegidir. Yeni Asır gazetesinin 1 Ocak 1987 gönüllü yayısındaki ilgili haberin satırlarını okuyalım:

"Emniyet Müdürü Ahmet Karakurt 'polisler görev-

lerini yaptı' dedi. Karakurt sanık polisler hakkında herhangi bir işlem yapmak niyetinde olmadığını da söyledi."

İzmir Emniyet Müdürü'nün "olay için ne düşünüyorsunuz?" şeklindeki bir soruya verdiği yanıt da okuyalım:

"- İşkenceden yargılanan polislerin fotoğraflarının çekilmesi gereksizdir. Bu adamlar devletin güvenliğini korumakla görevli memurlardır. Aslında geçmiş dönemlerde bu terör örgütleri başka nasıl çökertildi? Ben keyfi işkenceye karşıyım, bunlar cezalandırılır. Ama siz de takdir edersiniz ki, devleti yıkma yönelen örgütler başka türlü çökertilemezdi..."

Benzer bir olayın ve benzer resmi ağızlı bir açıklamanın Türkiye'de bundan 20, 30 hatta 40 yıl önceleri yapılabildiğini düşünün. Yapılabılır mıydı acaba? Yer yerinden oynardı. Gazetelerin manşetlerini, Millet Meclisi'ndeki ateşli görüşmeleri gözüne getirebilirsiniz. Oysa bugün bu olay, sadece muhabiri dövülen gazetenin 10. sayfasında yer bulabilen sıradan bir haberin konusu olabiliyor.

Her gün onlarca ve yüzlerce "kur ayarlaması"nın hayatı kariştiği Türkiye'de şu gerçek herhalde iyice paylaşılmalıdır. Emek ezilince, emege yakın ezilmedik hiçbir alan kalmamaktadır. Türkiye'nin bînîbir emek pahasına yetiştirdiği aydınlarının da bu manzaradan nasıl bir pay aldıkları ortadadır. Bu gerçekin tek tek birey olarak algılanması ve paylaşılması da sadece bu çerçevede o denli önemli değildir. Birlikte ve toplumsal sorumluluk anlayışıyla paylaşılması ve toplumsal yaraticılıklara koşturulması gerekken azim ve bilincere gerek vardır. Arşimed'in ünlü sözünden mülhem "bana bir dayanak noktası gösterin, dünyayı yerinden kaldırıym" örneği, demokrasının, bütün hak ve özgürlüklerin kazanılması için dayanak noktası "emek" olmalıdır. Türkiye'nin aydınlik yarınları, aydınlık geleceği için gündemin birinci maddesi demokrasi ise temel güç ve dayanak noktası da kesin bir biçimde aydınlichkeit kazanmalıdır. Tartışmalar bu noktada ne denli yoğunluk ve nitelik kazanırsa, alınacak sonuç o ölçüde verimli olacaktır.

Sevgiyle, dostlukla... □

Panel *

Prof. Dr. Sadun Aren, Dr. Erdal Atabek, Halit Çelenk, Muzaffer İlhan Erdost, Teoman Erel, Doç. Dr. Güney Gönenc, Özcan Kesgeç/Varlık Özmenek

V. ÖZMENEK: Bu salonda birlikte şamı Türkiye'nin her yönden çok ciddi bir biçimde ortaklaşa gözlemlenmesi, düşünülmlesi ve tartışılması gereken son altı, yedi yılıyla çakışıyor. Bugün 73. sayısı elinizde bulunan Bilim ve Sanat Dergisi'nin Ocak 1981 tarihini taşıyan ilk sayısının Sunu'sunda şöyle demiştik:

"...bilimle sanat arasında, yaratıcı bir süreç olarak yapısal bir ortaklık vardır. İkisi de birinci aşamada olarak nesnel dünyayı gözleme克莱 işe başlarlar ve ikinci aşamada bir soyutlama ile kavramsal genellemeye varırlar... Sürekli bir yayın organı olarak 'Bilim ve Sanat' esas olarak böyle bir tezden hareket ederek gerek bilime, gerek sanata gerçeğin kavranması açısından yaklaşmaya çalışacaktır. Bu, bir başka deyişle, bilimin yapısının, sorunlarının incelenmesi; sanatın bilimin işi altında ele alınıp tartışıması demek olmaktadır. Ancak sadece bununla yetinmek söz konusu olamaz. Birer toplumsal bilinc türü olan sanat, bilim ve bu alandaki yaratıcılık bir başka bilinc türü olan ideolojiden bağımsız olarak ele alınamaz.

"Toplumsal bilincin bir türü olan ideoloji en geniş anlamı ile, toplumda belli bir insan grubunun bütünü ile ev-

reni yorumlayışı ve yaşamına düzen getiriş mekanizması olarak tanımlanabilir... Bunun doğal sonucu da özellikle toplum, bilim ve sanat tartışmalarının ideolojik bir içeriye sahip olacağdır. Dergimiz de yayın hayatına girerken bu gerçeği göz önünde bulundurmakta, ideolojiler üstü ya da dışı bir bilim ve sanat anlayışını kesinlikle yadsıtmaktadır."

Söylediklerimizi ne ölçüde yaptı, yapabildik; karar elbette Bilim ve Sanat'ın gerçek sahibi olan okuyucularına ve yazar dostlarına aittir. Ama şu söylenebilir ki; 6. yılı tamamlandığında 2000 dolayındaki makalenin, yazı, çizinin sahibi 1000 imza hep iynen, doğrunun ve aydınlığın düşün emekçileri oldular. Bu konuda duygulanmayı hoşgoreceğinizi umarak ve iznin olursa; bir özveri, direnç, düşünsel beraberet ve yaratıcılık anıtı içinde emekleri bulunan ve bütünleşen bu dostlarmızı huzurunuzda saygıyla ve minnetle selamliyorum. Ve hemen yurta ve yurt dışında okuyarak, yayarak Bilim ve Sanat'a güç veren derginin gerçek sahibi okuyucu dostları, tüm Bilim ve Sanat dostlarını saygıyla, sevgiyle selamliyorum. Bu duyu ve düşüncelerle "Aydinlık Demokrasidir" panelimize

(*) Bilim ve Sanat'ın 7. Yıldönümü dolayısıyla 9 Ocak'ta Ankara'da düzenlenen "Aydinlık Demokrasidir" Paneli'nde yapılan konuşmalar özel olarak verilmiştir.

katılan ve biraz önce sözünü ettiklerimin temsilcisi olarak niteleyeceğim yedi dostu sizlere, sizlerin onları tanıdıktan sonra soyadı sırasıyla bir kez daha tanıtacağım. Prof. Dr. Sadun Aren, Dr. Erdal Atabek, Halit Çelenk, Muzaffer İlhan Erdost, Teoman Erel, Doç. Dr. Güney Gönenç ve Özcan Kesgeç. Ve bu sırada içerisinde kendilerinden ülkemizin son yedi yılının, özlü bir dökümünü yapmalarını istirmam edeceğim.

Sözü sayın Prof. Dr. Sadun Aren'e sunuyorum. Evet hocam, 24 Ocak 1980'den bu yana 7 yıl geçti. Ekonomik ve toplumsal sonuçlarını gözle görür ve elle tutulur halde bugün daha iyi görebildiğimiz 24 Ocak neler getirdi, neler götürdü; bu soruya aydınlichkeit bir gelecek için neler yapılabılır sorusuya birlikte yanıtlanmanızı diliyorum.

□ S. AREN: 24 Ocak 1980 kararlarıyla yürürlüğe konulmuş olan 'diğer açık rekabetçi piyasa ekonomisi' modeli, uygulamasının yedinci yılını iki hafta sonra doldurmuş olacaktır. Pek de kısa sayılacak bu süre sonunda bu model acaba ülkemize ne gibi değişimleri gerçekleştirmiştir?

Once bir gerçeği, yinelemek pahasına da olsa, vurgulamak istiyorum: Dünya kapitalist sisteminin -ki bununla daha çok sistemin gelişmiş ülkelerini kastediyor- günümüzde varmış olduğu gelişmişlik aşaması, sisteme bağlı ülkelerin bağımsız politikalar uygulamalarına elverişli olmayan bir yapıya ve bu tür uygulamaları önleyebilecek bir güç düzeyine ulaşmıştır. Sistemin sözcüleri durumunda olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, sisteme bağlı ülkeleri gittikçe daha fazla sistemle bütünlüğe ve ulusal sorunları bu bütünlüğe içinde ama bu bütünlüğe zarar vermeden çözmeye zorlamaktadır. Gerçi bu kuruluşların görüşleri öteden beri bu doğrultudadır ama bu sefer artık zorlamalarında kararlı ve israrlıdır. Bu nedenle, 24 Ocak kararları, bu kararlarla uygulamaya konulan kapitalizmin bu yeni uygulama modeli, ülkemizi bırakmadan özgür bir seçim değil fakat böyle bir zorlamadan sonucudur. Bunu söylememin nedeni, bundan böyle ülkemizdeki sağcı partilerin uygulayacakları ekonomik modelin hep bu model olacağını belirtmek içindir.

Yedi yıllık uygulamanın sonuçlarına gelince; bazı temel konuları belirtmekle yetineceğiz. Bugünkü % 35 dolay-

S. Aren: Bundan böyle ülkemizdeki sağcı partiler hep 24 Ocak kararlarıyla yürürlüğe konulan modeli uygulayacaklardır.

1. Modelin temel amacı olan dışa açılma ve sistemle bütünlüğe konusunda bazı önemli adımlar atılmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a. Dışatımız artmıştır. 1980 öncesi dışatımızın milli gelirimizin (% 4'ü civarından 1986'da % 15'i civarına yükselmıştır.

b. Dışalım ve döviz alışverişi (piyasalar) büyük ölçüde serbestleştirilmişdir.

c. Dış ve iç fiyatlar eşitlenmese bile koşut hale getirilmişlerdir. Bunları, tek başlarına alındıklarında, olumlu gelişmeler saymak gereklidir.

2. Milli gelirimiz 1980'deki gerilemeden sonra sürekli artmıştır. Yedi yıllık toplam artış % 33.5 civarındadır. Buna göre yıllık ortalama artış % 4.8'dir. Kuşkusuz bu rakamların doğruluk dereceleri tartışmaya açıktır. Özellikle 1986 için ilan edilmiş olan % 7.9'lu artış biraz mubalağalı görünmektedir. Ama bu resmi rakamları ayınen kabul etsek bile ortada özel bir başarı yoktur. Bu artış oranları, hatta daha fazlları, önceki yıllarda ve çok daha az dış destekle gerçekleştirilebilmiştir. Bu konuda başarıdan söz edebilmek için çok daha yüksek kalınma hızlarına erişebilmek gereklidir.

3. Enflasyonu önleyip ekonomik istikrarı sağlama konusunda başarılı olunamamıştır. Bugünkü % 35 dolay-

larda enflasyon oranı hâlâ çok yüksektir. Yedi yıllık bir sürede ve yılda ortalama 2 milyar dolar civarında bir dış destekle enflasyonun % 10 un altına indirilebilmiş olması gereklidir.

4. Ekonominin dış dengesi konusunda da başarılı olunamamıştır. Ekonomiyi yürütebilmek için sürekli olarak borçlanma zorunluğundan kurtulamamıştır. Bu konuda sağlanan başarı sadece borç bulma konusunda eskisi kadar güçlük çekilmemesidir. 1986'da dış borçlarımızın toplamı 28 milyar dolar gibi yüksek bir düzeye çıkmıştır ve daha fena bu çıkış devam edecekdir. Artık dış borçlarımızın faiz ödemeleri için bile borçlanmak zorunlu başlamıştır. Bu ödemeler 1979'da 1 milyar dolardan 1986'da 1.8 milyar dolara çıkmıştır. Tüm işçi dövizlerini aşan bu miktar ekonomimiz üzerinde ağır bir yükürt. Üstelik bu yük devamlıdır ve gittikçe de büyümektedir. Bu maddi yükünden ayrı olarak, dış borçlar bağımsızlığını zedeleyenleri bakımından da son derece sakınçalıdır.

5. Bütçe ve genel olarak kamu hizmetleri konusunda da başarıdan söz etmeye olanak yoktur. Dönem içinde bütçe harcamalarındaki artış nüfus artışı gerisinde kalmıştır. Bütçe harcamalarının milli gelirimimize oranı 1979'da % 27 den 1985'te % 20 ye, bütçe gelirleri de % 23 den % 17 ye gerilemiştir. Eğitim ve sağlık hizmetleri büyük ölçüde ihmali edilmiş ve bunların adeta kamu hizmeti olmaktan çıkarılmaları yoluna girmiştir.

6. Tekelleşme hızlanmıştır. Bunun sakıncaları açıktır. Bunlar hem kapitalizmin ö gündüğü hür teşebbüs olanlığını ortadan kaldırır hem de büyük kitlelerin aşırı sömürülmenin araçlarıdır.

7. İşsizlik artmıştır.

8. Zaten bozuk olan gelir dağılımı daha da bozulmuştur. Tüm emekçi sınıfı ve tabakaların geçim düzeyleri 1980 öncesi altına düşmüştür. 24 Ocak modelinin en olumsuz sonucu hiç kuşku yoktur ki budur.

Bu olumsuzlukların saptanıp kamu oyuna duyurulması gereklidir ama yetkililer de değildir. Ülkemizdeki demokratik güçlerin bu olumsuzluklar karşısında tepki göstermeleri ve bunların düzeltmesi yolunda savaşım vermeleri de gereklidir. Bu savaşımı, biri olumsuz sonuçların düzeltmesine (ekonomik), diğeri bunların nedenlerinin ortadan kaldırılmasına (siyaset) yönelik olmak

üzere iki ayrı düzeyde düşünebiliriz.

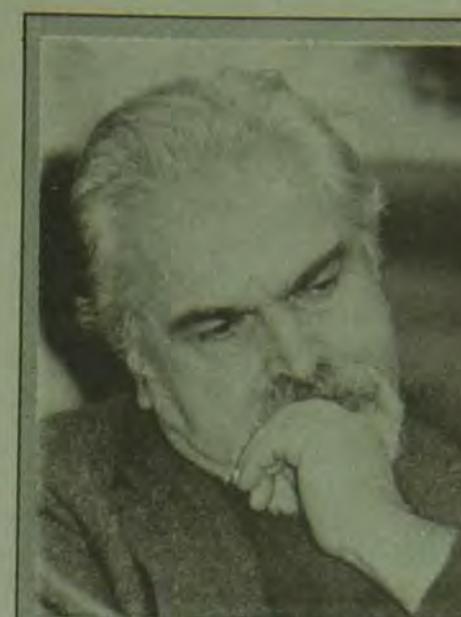
Birinci tür savaşım, başta işçi sendikaları olmak üzere meslek kuruluşları ve dernekler tarafından yürütülür. Bunlar, gösterecekleri tepkiler ve sunacıkları önerilerle, hükümeti, uygulamakta olduğu politikanın olumsuz sonuçlarını düzeltmeye zorlamaya ve razı etmeye çalışırlar. Bu savaşım demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılmalari demektir. Gerçi bu tür savaşımla elde edilecek başarı bir hayatı sınırlıdır ama bunun ayrıca siyasetdeki savaşımı güçlendirmek gibi bir yararı da vardır.

İkinci tür savaşım, seçimlerde siyaset iktidarı değiştirmeyi ve böylece söz konusu olumsuzlukların nedenini ortadan kaldırmayı amaçlar. Buna da siyasetdeki savaşım diyoruz. Bu da demokratik hak ve özgürlükler kullanılarak yapılır.

□ V. ÖZMENEK: Bu son 6 yılın 3lığını, yani yarısını, Barış Derneği Davası'ndan tutuklu olarak geçirmiştir. Sayın Doktor Erdal Atabek'e bu süreçte dünyamızda ve Türkiye'de barış uğrunda neler yapılabıldığı sorusunu yönelteceğiz. Ve ... Barış için ne yapmalı?

□ E. ATABEK: Sayın dinleyiciler, Sayın Özmenek dünyada ve Türkiye'de barış için yapılanları 15 dakikada anlatmamı istediler. Öyle sanıyorum ki dünyada yapılanlar için 15 dakika çok az, Türkiye'de yapılanlar içinse çok fazla gelecek.

Dünya çok şey yaptı, çoğu bilindi, çoğu gördük. Londra'da, New York'ta, Almanya'nın, Fransa'nın çeşitli kentlerinde, Hollanda'da, Japonya'da milyonlarca insan nükleer savaşı ve nükleer silahlarla yapılacak bir savaşın belli olmamıştır. Ama biliyoruz, Türkiye için barış, yaşamalı önem taşımaktadır. Bırakınız nükleer savaşı, klasik bir savaş, konvansiyonel silahlarla yapılacak bir savaşın Türkiye için çok önemlidir. Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikası barıştan yanadır. Kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti Atatürk'ün ünlü "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" sözüyle barışı doğru bir politika olarak kabullenmiştir. Nedeni de çok açık. Türkiye Cumhuriyeti Misak-ı Milli ile sınırlarını çizmiştir ve ne bir karış toprak vermek ne bir karış toprak peşinde olmak gibi bir hedef belirlemiştir. Bu, barışla sağlanabilir bir hedefdir. Ama biliyoruz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikası bu olmakla birlikte, toplumumuzun barış kültürünü ile tanışması çok eski değildir. Tersine kültürümüz Osmanlı İmparatorluğu'ndan savaş kültürünü devralmıştır. Savaş kültürünü Osmanlı İmparatorluğu için anlamak çok kolaydır. Fetih politikası güden bir imparatorluk, bir savaş kültürünü diri tutmak, yaygınlaştırmak zorundaydı. Fetih politikasının bir yanısı fethetmektedir; ama fethedemezseniz fethedilirsiniz. Olay da böyle gelişmiştir. Oradaki savaş kültür TC için geçerli değildir. Ama biz toplumumuzu barış kültürünü vermememizizdir. Hala at-avrat-pusat üçlüsü etrafında oluşan bir kültürün, kavgayı-dövüşü hâlâ mertlik ve cesaretle özdeşleştiğinden bir kültürün barış kültürünü özümsemesi için kavramızı yenilemeliyiz. Çünkü sevgili dostlar,

E. Atabek: Özmenek dünyada ve Türkiye'de barış için yapılanları 15 dakikada anlatmamı istediler. Dünyada yapılanlar için 15 dakika çok az, Türkiye'de yapılanlar içinse çok fazla...

barış ve suçlanma kavramları birarada düşünülür oldu. Bu davannın bir yanından böyle bir işlevi oldu; diğer yanından da barış kavramının, barışın önemini, barışın savunulmasını gerektiği geniş toplum kesimlerinde tartışılmasını sağlayıcı bir işlevi.

1986 yılı BM kararıyla Dünya Barış Yılı ilan edildiği halde bu konuda resmi kanallardan etkili bir çalışma olmadı. Yani TV programları, çeşitli paneller, açık oturamlar, sempozyumlar, festivaler, sanat toplantıları, sinema, tiyatro ya da benzeri gösteri araçlarıyla yapılabilecek, meslek kuruluşlarıyla birlikte yapılabilecek çalışmaların hiçbirini göremedik. Barış Yılı adeta sessiz sedasız geçirildi. Toplumumuzun, barıştan yana bir duyguya içinde omasına rağmen, barıştan yana açık bir tavırı, bu tip çalışmaların olmaması nedeniyle görmek mümkün olmadı. Acaba Türkiye için barışın önemi yok muydu, ya da yok mudur? Tam tersine biliyoruz, Türkiye için barış, yaşamalı önem taşımaktadır. Bırakınız nükleer savaşı, klasik bir savaş, konvansiyonel silahlarla yapılacak bir savaşın Türkiye için çok önemlidir. Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikası barıştan yanadır. Kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti Atatürk'ün ünlü "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" sözüyle barışı doğru bir politika olarak kabullenmiştir. Nedeni de çok açık. Türkiye Cumhuriyeti Misak-ı Milli ile sınırlarını çizmiştir ve ne bir karış toprak vermek ne bir karış toprak peşinde olmak gibi bir hedef belirlemiştir. Bu, barışla sağlanabilir bir hedefdir. Ama biliyoruz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikası bu olmakla birlikte, toplumumuzun barış kültürünü ile tanışması çok eski değildir. Tersine kültürümüz Osmanlı İmparatorluğu'ndan savaş kültürünü devralmıştır. Savaş kültürünü Osmanlı İmparatorluğu için anlamak çok kolaydır. Fetih politikası güden bir imparatorluk, bir savaş kültürünü diri tutmak, yaygınlaştırmak zorundaydı. Fetih politikasının bir yanısı fethetmektedir; ama fethedemezseniz fethedilirsiniz. Olay da böyle gelişmiştir. Oradaki savaş kültür TC için geçerli değildir. Ama biz toplumumuzu barış kültürünü vermememizizdir. Hala at-avrat-pusat üçlüsü etrafında oluşan bir kültürün, kavgayı-dövüşü hâlâ mertlik ve cesaretle özdeşleştiğinden bir kültürün barış kültürünü özümsemesi için kavramızı yenilemeliyiz. Çünkü sevgili dostlar,

Nasıl Bir Demokrasi?

Server Tanilli

Seçim ve parlamento kurumları, Batı demokrasisinin "çoğulculuk" ilkesinden soyutlanamaz. O çoğulculuk ilkesinin pek normal, pek mantıksal bir sonucu ise, siyaset arenasında, egemen sınıf olarak burjuvazinin partilerinin yanı sıra, işçi sınıfı partisinin de yurtaşlık hakkına sahip olmasıdır.

Türkiye'de 1986 yılıyla başlayan gelişmeler önemlidir. Demokrasi dalgası gerçekten yükselmektedir; buna bağlı olarak, çeşitli siyasal güçlerin konumları ve aralarındaki ilişkiler netleşirken, Bonapartizme karşı git gide daha belirgin bir saflasmaya da tanık oluyoruz. Üstelik, bu saflasmada, gözler, daha şimdiden, 12 Eylül Rejimi'nin en duyarlı olduğu bir noktaya, Anayasaya, "1982 Anayasası"na çevrilmiştir. Yeni bir Anaya isteniyor. Pek önemli bir gelişmedir bu; rejimin sahiplerinin tedirginliklerinden anlıyoruz derecesini de.

Nasıl bir Anaya istiyoruz?

Bu sorunun yanıtı, "nasıl bir demokrasi" sorusuna bağlıdır. Öyle olunca, konuya da oradan girmeli.

BATI DEMOKRASİNİN ÖZÜ

Türkiye'de şimdi istenen, Batı demokrasisi tipinde bir rejimdir. Ne var ki bu konuya, hep yüzeysel biçimde

yaklaşmışızdır biz ve kafalarımızdaki yanlışlardan bakmışızdır ona. Batı demokrasisi üstüne "tahrifat", hiç bir ülkede bizdeki kadar değildir. Nice kalemlar onu, salt "seçimli" ve "parlementolu" bir rejim olarak sunarlar. Büyük yanlış! Bilgisizlikten çok hinoğlu hinlikle yapılır bu. Çok söylendi, yazdı, ama yine de tekrarlıyalım: Seçim ve parlamento kurumları, Batı demokrasisinin "çoğulculuk" ilkesinden soyutlanamaz. O çoğulculuk ilkesinin pek normal, pek mantıksal bir sonucu ise, siyaset arenasında, egemen sınıf olarak burjuvazinin partilerinin yanı sıra, işçi sınıfının partisinin de

yurtaşlık hakkına sahip olmasıdır. Daha da açık konuşalım: Batı demokrasisi, işçi sınıfının dünya görüşü, yani marksızım ve o sınıfın partisinin özgür olduğu bir demokrasi tipidir. Bir yandan demokrasiye inanmak, öte yandan komünist partiye yaşam hakkı tanımamak, birbirileyle çelişir. Kapitalist bir toplumda komünist partiyi yasaklılarınız an, demokrasının özünü zedeleme olursunuz Böyle bir yasağın bulunduğu ülkede demokrasi yoktur; böyle bir yasaklama gereklisin ise demokrasiyle ilgisi yoktur. Şu da var: komünist partinin olmadığı bir kapitalist düzende, demokrasi uygulaması, hiçbir zaman sağlıklı bir yürüyüş izlemez; bunalımdan bunalıma geçer, sürgit çıkmazlar içine girer çıkar.

Demokrasi tarihimize, daha baştan başlayarak, içine düşüğümüz yanlış budur. Bu yanlış hızla düzeltmeliyiz.

"1982 ANAYASASI" DENEN ŞEY NEDİR?

XX. yüzyılda yaptığımız üç Anaya var 1921, 1924 ve 1961 Anayasaları. Bunların her üçü de, çağlarıyla tutarlı, geleceği kurma ruhuyla dolu, ilerici ve demokratik belgelerdir. Hele 1961 Anayasası, işçi sınıfının, emekçi halkın, siyaset sahnesine çıkışlarını kolaylaştırması açısından, demokrasi tarihimizein gerçekten onurlu bir belgesidir.

Ya "1982 Anayasası" denen şey?

Geniş yığınları siyasetin dışında tutmak istediği için halka inanmayan; oligarsık çıkarları adına partilere ve parlamentoa güven duymayan; değerler hiyerarşisinin tepesine insan değil, devleti yerlestiren; temel insan hakları ve özgürlükleri adına bir yasaklar listesi sunan; yarınlara hiçbir şey söylemeyen, tersine toplumu dondurmak isteyen, bir

belge. "1982 Anayasası", öteki Anayasalarımızdan farklı olarak, "ulusal bir uzlaşma"nın eseri olmadığı gibi, 1946'daki egemen sınıf anlaşmasını bile bozmuştur. Türkiye'nin çağdaş tarihindeki bütün ama bütün demokratik kazanımlarını çiğnemis, yerle bir etmiştir.

Tarihsel süreci göz önünde tuttuğumuzda, yapılış ve yürürlüğe konuluş biçimine, taşıdığı hükümlerin içeriğine baktığımızda, "1982 Anayasası"na, ne sosyolojik anlamda, ne de hukuksal anlamda bir Anaya diyeceyiz. Bu olsa olsa bir disiplin yönetmeliğidir.

Sol güçler, daha baştan, onun bu niteliğini açıkça ortaya koymuşlardır; böyle bir "Anaya" ile demokrasiye gelemeyeceğini belirtmişler, yığınların "hayır" oyu vermemeleri için elden gelen çabayı göstermişlerdi. Ancak, rejim karşıtı öteki muhalefet, sol güçlerin Anayasaya ilişkin olarak o günlerde sahip olduğu tutarlı ve kararlı duruma girememişlerdir. Sol'un bu tutumunu öteki muhalefet çevreleri de benimsedi olsaydı, "referandum" öylesine gelişmeyecegi gibi, 12 Eylül'den çıkabilecek bakımdan çok daha uygun koşullarda bulunacaktı.

Geçte olsa, ayaklar suya ermiştir. Egemen sınıfların parlamentoa girmiştir, ama otoriter kurumlaşmadan medet uman kanadının dışında, "1982 Anayasası"na arka çikan yok gibi. Rejimin doğrudan sahiplerinin ise başvurdukları tek şey var: korkutma ve bir de "12 Eylül öncesi" yinelemesi. Ne yapmalı?

NE YAPMALI?

Önce, kimi demokratların savundukları, yeni bir Anaya hedefinin "gerçek" olmadığı, ya da "öncelikli" olarak ileri sürülmemesi gerektiği görüşüne katılmıyorum. DYP ile DSP'nin, Anayasının değiştirilmesi adına attıkları adım yerindeydi. Ve olumlu bir gelişmenin işaretiydi. SHP'nin yeni bir Anaya adına başlatılan harekete başlangıçta bütünüyle sırt çevirmişi olması yanlışı. 12 Eylül rejiminin ana çerçevesini veri olarak kabul eden bir muhalefet, bu rejimle uzlaşma içine girmiştir. SHP, uzaşmacılıktan arınmak, bu temel yanıldan bütünüyle kurtulmak zorundadır. Kurtulamazsa eğer, yığınların siyasal hareketliliğini artıramayacağı gibi, gerçek bir iktidar seçeneği de olamaz. Sosyal demokrasi

birliği açısından yarattığı ve yaratacığı düşkırıklığı da cabadır.

Demokrasi, bugün Türkiye için büyük bir sorundur; temel sorunlardan biridir. Ve yalnız Anayasasının değiştirilmesi ile de sınırlı değildir. Taşıye edilmesi gereken, sadece çağdaşı bir belge değil, 12 Eylül'ün, belli bir dünya

merkezi iktidardan belediyelere, kooperatiflere ve en küçük sosyal birimlere de genel, halkın katılımlını sağladığı ve bunu güçlü ve canlı tuttuğu ölçüde vardır, var olacaktır.

Sağlıklı bir Anaya, "ulusal bir uzlaşma"dan çıkacak, çıkmalıdır.

Toplumumuzun bütün kesimlerinin özgürce katılacakları bir ulusal uzlaşma. Ekonomideki bugünkü soygun düzenine son verip, ulusal ve halkçı bir kalkınma, iç pazarı canlandırıp adil bir buluşma yol açacak; bunun gibi, oligarsık diktatörlük eğilimlerine, militarizme ve darbeciliğe karşı gerçek barıştarın kurulmasına götürecek yol, böyle bir uzlaşmanın eseri olabilir. Ve böyle bir uzlaşmada, işçi sınıfının ağırlığı, giderek sol güçlerin birliği yaşamsaldır; demokrasi adına sonuna degen içtenlikle yürüyecek olan güç, bu ağırlıktadır ve bu birliktedir cunkü.

Küçümsemeyelim: Yeni bir Anaya için mücadelenin getireceği büyük şeyler vardır ülkemizde.

İllerici, demokrat, devrimci güçler, görev başına.

KENT ENGLISH

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığından Tastıklı

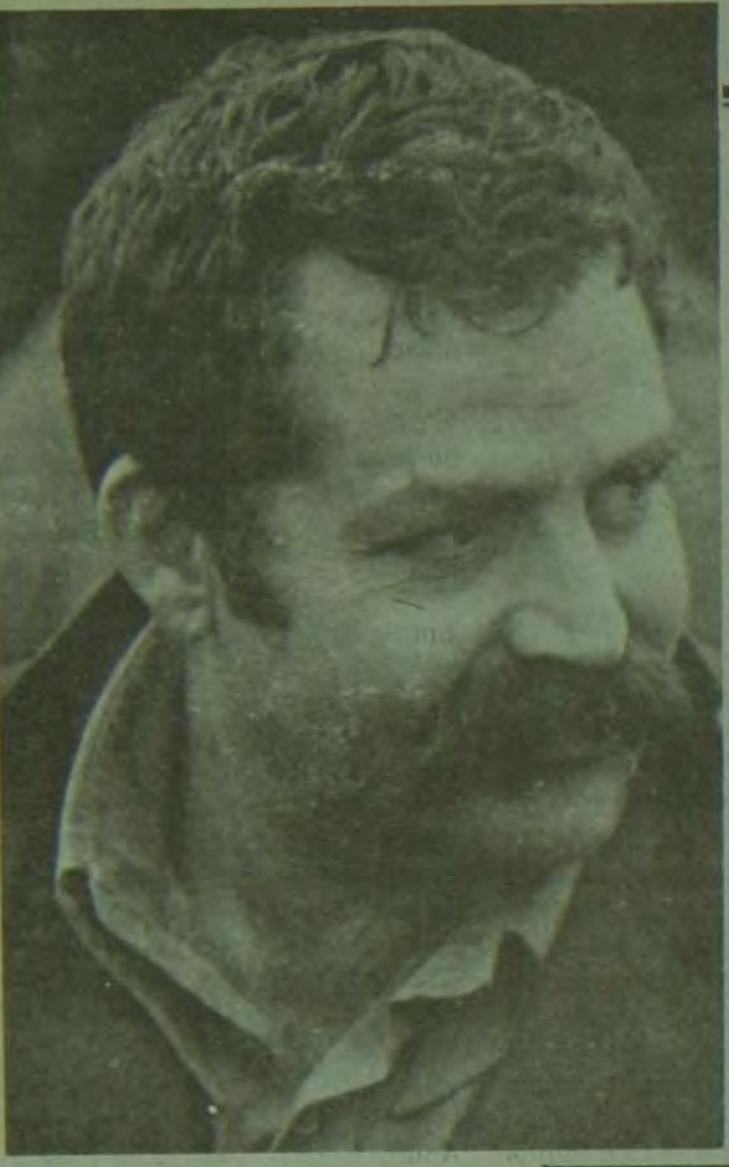
PRATİK İNGİLİZCE KURSLARI

- TAMAMI YABANCI ÖĞRETMENLER
- EN MODERN METODLAR
- EN UYGUN ÜCRETLER
- VİDEO PROGRAMI

HAFTA İÇİ KURSLAR : 4 ŞUBAT 1987
HAFTA SONU KURSLAR : 28 ŞUBAT 1987

Mithatpaşa Cad. 46/3
ANKARA

Tel: 34 38 33 - 33 60 10

Atilla Arsoy

Kanayan Bir Karanfildir o

Atilla gibi bir insanı hayatınızda ancak bir kez tanıyalabilirsiniz. O'nu tanıdışınız eğer, şanslısınız. Çünkü insanı insan yapan erdemlerin tadına ancak Atilla gibi birisini tanımla varabilirsiniz. O'nu tanıdışınız eğer, inanç nedir bilirsiniz, dayanışma nedir, özveri nedir bilirsiniz. Bir yanda en zorlu koşullarda bile titremeyen bir aslan yüreği, bir yanında tüm insanlara yönelik derin bir şefkat ve sevgi. O'nu tanıdışınız eğer, bu ikisinin bir arada, aynı yerde bulunabileceği bilirsiniz.

'Arkadaşı için, sevdigi için gözünü kırpmadan kendini feda etmek...'

Bu sözcükler tam ifadelerini Atilla'nın şahsında bulur. Sanrı O, hastaya doktor, işsize iş, barınacak yeri olmayana sığınak demekti. Mapustakine umut demekti. Müthiş bir alçak gönüllülükle birlikte sonsuz olanakları mı vardı? Tam aksine... Ancak olağanlıklar ve güçlükler ne kadar büyük olursa olsun, Atilla'nın yüksek moralini, sarsılmaz iyi niyetini ve dayanışma arzusunu durdurmak mümkün değildi.

Burada bulunanlar şanslı insanlar. Çünkü Atilla'yı tanıyorlar, biliyorlar; içlerinde Atilla'dan birşeyler taşıyorlar.

Kimbilir belki birgün kendinizi umutsuzluğa, karamsarlığa kaptırıldığınızda, içinde Atilla'nın anısı bir neşe kıvılcımı, dünyanızı tekrar aydınlatmaya yetecek. Kimbilir belki birgün kendinizi çaresiz hissettiğinizde, O'nun inancı size yol gösterecek. Bu nedenle Atilla hep hatırlanacak; hiç unutulmayacak.

O'nu unutmayaçğız.
Hiçbir zaman..."

Atilla Arsoy'un, henüz taze toprakların atıldığı mezarı başında, 12 Ocak günü bu konuşturma yapılrken, O'nunla geçen 20 yılın hergünü aktı gözümün önden. Bugüne degen böylesine bir eksiklik duygusu tadmadım; hâlâ üşüyorum...

Hava kadar doğal, su kadar aziz, ekmek gibi nimet. Ve şeker, tarifsziz güzel, tarifsziz büyük, tarifsziz güzel çocuk, haybetli dost Atilla...

İnanç, direnç, özveri, tarifsziz yürek, erdem imbiği Atilla. Koşmak, paylaşmak, omuzlaşmak, tarifsziz sevgi, yufka keyif... Sokaktaysanız apartmanları, evdeyseniz duvarları sarsan kahkaha, sevinç...

O'nu örten topraklara bakarken, Türkiye'nin yazılmayan dehşet bir roman kahramanı sessizleşmesine gidiyor, dedim içimden. Sessizliği paylaşamazsınız Atilla ile. Herkesin duyduğu ve hiç kimse duymadığı, omuzlarını sarsan kahkahasıyla seslendi:

"- Ne üzülüyorsun be hayatım? Diyalektik! Bütün mesele bu."

O'nun da oturduğu şu sandalyede oturmuş bu yazısı yazarken en büyük engel Atilla'dan geliyor ve rahat vermiyor:

"- Yok be arap! Yapacak o kadar çok şey var ki. Sen de oturmuş bizi yaşıyorsun."

Siz O'na bakmayın sevgili okuyucu.

İkinci ağır kalp ağrısını geçirdikten sonra taburcu olmaya yakın, inanın cümle âlem adına kendisine çok metlik bir söz ettiğimi de anımsıyorum:

"- Bak sevgili arap, ölüp de kendinle, cenazenle uğraşırıma bizi."

Sarsıla/sarsıla güdüktken sonra;

"- Haklinin hayatım, böyle hiyarıklara vakit yok" demişti.

Yeryüzünün ürettiği kutsal bütün değerlerin, insanı erdemli kılan tüm yağıtlıkların, O öylesine doğal, öylesine somut temsilciliğini yaptı ki... İnanın, elinden gelse olmezdi.

* * *

İnanç ve direnç önsüzü kaydıyla ölümün diyalektigine dair öylesine çok öykü anlatırkı ki, gülmekten büyüklerine kadar sarsılırdı. Velakin ben öldüğümne inanmadım. Derin uykudaki sessizliğini göründü ve "Arap, karanfiller geldi, nerdesin?" dedimde ses vermemince sonsuzluğa gittiğine inandım. Sessizliği ve devingsizliği Atilla ile paylaşmak ne mümkün. Beni dörttüyör, "hadi söyle onu" diyor. Söylüyorum:

"Ne çok değiştin Atilla!"

digi için akıl almadır alçakgönüllülüğünün ne denli istirap çektiğini biliyorum. Aldırma sevgili okuyucu, O buna fazlasıyla lâyiktir. Yarattığı inanılmaz eksiklik duygusunun ceremesini paylaşmalıdır.

En son telefon görüşmemizde, "Atilla'ciğim, heyecanlanmak yok, sakin ol, bir an önce iyileş" dedimde, anlatımı tarifsziz, o eşsiz akılçılığı, inancı ve direnciyle konuşmuştu; bendeki son ses:

"- Çok haklısan arap, öyle yapacağım..."

* * *

TRT Televizyonunun ilk yıllarda beraberdi. Atilla bir ara stüdyo şefliği de yaptı. O zamanlar yayınlar canlı. Yayının ortasında ekran karardı, uzunca bir süre sonra da açıldı. Atilla kamermanın önden geçmişti. Sinematografe karar açılma, bir zaman geçtiğine alamet. Ama bizim dilimizde söyleydi:

"- Atilla geçti..."

Sen misin söyleyen?

Bu dünyadan bir Atilla geçti şimdî. Ama biliyorum ki, dünyamızın ülkemize yakın bir sabah yerinde geceye inat kanayan bir karanfildir şimdî o... □

Kahkahası kulak zarlarınızı yırtabılır ve şöyle diyecaktır:

"-Diyalektik, hayatım! İşte bütün mesele bu..."

Söz aramızda, kendisinden söz ettir-

İnsan Haklarını Savunmaya da İzin Yok!

Içişleri Bakanlığı, İnsan Hakları Derneği'nden tüzüklerini değiştirmelerini ikinci kez istedi. Derneği Genel Başkanı Av. Nevzat Helvacı 13 Ocak'ta, Ankara'da bu konuda bir basın açıklaması yaptı. Bugün ülkemizi yönetmekte olanların demokratik kuruluşlarından ve demokratik faaliyetten neyi anladıklarını çarpıcı biçimde gösteren bu açıklama şöyle:

"İçişleri Bakanlığı, ikinci kez tüzükümüzün değiştirilmesini istemiştir. Değişiklik isteği, dernek amacının açık ve belirli olmadığı, derneğin devlete ilişkin bazı yetkililerin kullanmak isteyebileceği, siyaset yapabilecegi ve faaliyetlerinin heran yasaklanmış biçimlere dönüştürüleceği gibi gerekçelere dayanırmıştır.

"Bakanlığın her iki yazısından, işlevi insan haklarını savunmak olan bir derneğin kurulup kurulamayacağı sorusu yanıtını beklemektedir."

maktadır. Uzman hukukçularca özenle hazırlanan tüzükümüzde yer alan amaç ve etkinliklerin yasaya aykırı hiçbir yanı yoktur. Devletin görevi, hak ve özgürlüklerin kullanılmasını güçleştirmek değil kullanılabilmesinin koşullarını hazırlamaktır. İllerde suç işlenebilir kuşkusuya, anayasal bir hakin kullanılmasını engellemek, hukuka uygun bir yol değildir. İnsan Hakları Derneği bir suç işleme örgütü değildir ve etkinliklerini hukuk içinde sürdürmeye kararlıdır.

"İçişleri Bakanlığının tüzükümüzle ilgili yazılarını görüşmek üzere toplanan İnsan Hakları Derneği kurucular ve temsilciler kurulları bu tutumun, dernek kurma hakkının önemli bir ihlali olduğunu görüşüne varmıştır. Bu nedenle, ülkemizde insan haklarını savunan bir derneğin kurulup kurulamayacağı sorusu yanıtını beklemektedir."

"Dinci Akımlar Siyasi Akımlardır"

Gencay Şaylan

Turban, başörtüsü, irtica ya da kısaca dinci akımlar son günlerin önemli konuları olarak dikkatleri çekti, günlük basının en ağırlıklı konusunu oluşturdu ve bir bakıma hâlâ oluşturmaya sürdürüyor. Bilim ve Sanat bu sorunlarla ilgili olarak Gencay Şaylan ile bir söyleşi yaptı ve bu söyleşi sırasında soruna olabildiğince yansız ve nesnel olarak yaklaşmaya çalıştı. Kuşkusuz dinci akımlara yansız yaklaşmak demek, onların toplumsal ve siyasal düzende ilgili görüşlerine, taleplerine katılmak anlamına gelmez. Başka bir deyişle Bilim ve Sanat, Türkiye'de dinci akımların esas talebi olan Şeriat'a dayalı bir sosyo-politik düzene karşı yansız değildir. Ancak bu durum, söz konusu akımlara nesnel bakmayı engellemektedir. Bu konuda belli çalışmaları olan arkadaşımız Gencay Şaylan ile yapılan söyleşi belirtlen bu yaklaşım çerçevesinde de geliştirilmeliidir.

B.S.

□ B.S: Türkiye'de dinci akımların, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte geçen yeni toplumsal yaşam biçimine, yeni düzene, özellikle de başta laiklik olmak üzere Kemalizme karşı geniş halk kitlelerinde ortaya çıkan bir tepki ya da toplumsal muhalefeti temsil ettiği söylenebilir mi?

□ G. ŞAYLAN: Bu soruya tek bir cevap vermek pek kolay gözüküyor, çünkü sorunun bir "evet" bir de "hayır" cevabı var gibime geliyor. Aslında toplumsal tarihimize bakınca laiklik olayı Atatürk ile başlamıyor. Toplumsal değişim, istense de istenmese de laikliği gündeme getiriyor. Örneğin altında halifenin imzası bulunan Tanzimat Fermanı, laiklik açısından çok önemli bir gelişmeye şimgelemiyor mu? Ama çok açık bir gerçek var, bunu kısaca "laiklik Kemalizmin özüdür" biçiminde tanımlıyoruz.

Tabi dinci akımları tartışırken Kemalizmi tarihsel olarak irdelemek ve bir çözümlemeye tabi tutmak; daha doğrusu Kemalizm ile ilgili olarak kurumlaştırma çabasına girmek zor bir iş. Çünkü Kemalizm, bana göre, toplumsal tarihimizin en önemli ve şim-

gerilimin çok arttığı açık ama henüz geniş halk kitlelerinde toplumsal bir muhalefetin aracı olma durumunun kesinlikle söz konusu olmadığı söylenebilir. Sultanatın kaldırılması, hilafetin lağıvi, öğretim birliği ve buna eklenecek bir sürü büyük değişimlerin hiç biri gerçek bir muhalefete yol açmamış. Ortaya çıkan dinci tepki zayıf ve kaybediyor. Yani toplumdan kopuk ve laik bir ufak azınlık laikliği getirdi tezi bana çok kuşkulu gözüüyor.

Ama Cumhuriyetten 60-65 yıl sonra farklı bir durum var. Ulaşılan nokta geniş halk yiğinları için adil ve gelişmiş bir toplumsal düzenleme olarak tanımlanamaz. Başka bir deyişle geniş kitlelerde, içinde bulundukları olumsuzluklara karşı bir tepki ve arayış var. Bu durumda dine yönelik, gerçekleşmeyen umutlara karşı, çözümüne uygun düzenlemelerde arama, daha adil bir toplumsal düzen isteklerine dinci bir düzeltmenin cevap vereceğini düşünme görkemli bir biçimde gündeme gelmiş gözüküyor. Tabi buna eklenmesi gereken bir önemli faktör, siyasi baskı. Toplumda arayış, toplumsal talepler son derece kısıtlı bir mecrada, zor kullanılarak tutulmaya çalışılınca toplumsal muhalefetin dinci akımlara destek vermesi mümkün olamaz. İnsanlar adaleti, eşitliği, toplumsal dayanışmayı, ya da kısaca bugündünden çok daha ileri ve "hak" kavramına dayalı toplum özlemlerini şu anda sadece dinde buluyorlar. Böylece dinci akımlar, başlangıçta toplumsal ve yiğinsal bir muhalefeti temsil etmezken, giderek bu işlevi yüklenme özelliği gösteriyorlar.

□ B.S: Birinci soru ile ilintili olarak, dinci akımları Osmanlı'dan sonra gelen toplumsal değişim sürecinde ortaya çıkan kültürel boşluğun bir ürünü olarak görebilir miyiz?

□ G. ŞAYLAN: Galiba kültürel boşluğun dinci akımların gelişmesinde oldukça önemli bir rolü var. Örneğin

yeni tarikatların gelişimini ben böyle değerlendirdiyorum ve özellikle 12 Eylül'den sonra gelen yeni düzenleme içinde tarikatların etkisinin artacağını düşünüyorum. Şimdi kullanmaya balyadığımız bir sözcük var: "Millî birlik ve beraberlik". Birileri ile birlik ve beraberlik içinde olma, dayanışma insanoğlu en temel gereksinmelerinden biri. Yani insan toplumsal bir hayvandır derken bunu söylemek istiyoruz. Ama ulusal düzeydeki birlik ya da dayanışma söz konusu gereksinmeyi tam karşılamıyor, çünkü çok soyut kalıyor, çok ileri düzeydeki sorunlar için geçerli oluyor. Ama insanın günlük yaşamında sorunları var, çıkarları var, beğenileri var, umutları var. İşte bütün bunlara yönelik birlik, beraberlik ve dayanışma çok önemli. Örneğin geleneksel toplumun büyük aile kuruğu var ve bir çok sorunu çözmede yardımcı oluyor ama bu kurum çözülüp yerini çekirdek aileye bırakınca çok önemli bir kültürel boşluk doğuyor. Modern toplumda bu boşluğu dolduracak yapılar var ve bunlara "ikincil örgütler" diyoruz. Meslek kuruluşları, sendikalar, dernekler, mahalle topluluğu gibi yapılar bu örgütler örnek. Ama eğer baskıcı toplumda bu yapılar işlevlerini yerine getiremezse ye-

rine başka yapılar geçer. Örneğin Türkiye'deki tarikatçılık olayın gelişimi bu duruma çok açık bir örnek, yanı tarikatların önemli ve ağırlıklı bir toplumsal dayanışma işlevi var. Kültürel boşluk bir de değişime öncülük eden kesimlerin ya da sınıfların yetersizliğinden doğmuş olabiliyor. Örneğin Türkiye'deki değişime öncülük eden kesim taşra ağırlıklı burjuvazi ve bu kesim çökken eski kültürün yerine yeni kültür yaratmak durumunda. Ortaya çıkan sonuç içler acısı değil mi? Spordan, müziğe yanı kültürel ya-

Laik ve demokrat kamu oyuncunun dinci akımları ciddiye alması ve bu akımlarla siyasi düzeye mücadele etmesi gerekiyor. Bunun asgari koşulu devletin gerçekten laikleşmesi ve Türkiye'de demokrasinin işlerlige kavuşmasıdır.

şamın her alanına bakınca dehsetli bir yetersizlik ve tıkanıklık göze çarpıyor gibi. Bu durumda geniş yiğinların dinne dönmesi kadar doğal ne olabilir?

□ B.S: Dinci akımları doğrudan kapitalizme ve kapitalizmin yarattığı değer yargılarına, yaşama biçimine tepki olarak düşünmek mümkün mü, ya da böyle bir değerlendirme derece doğru olabilir?

□ G. ŞAYLAN: Dinci akımlar ile kapitalizm arasında böyle bir ilişki kurulması epey tartışma götürür. Bir kere olaya tam tersinden yaklaşmak mümkün. Bilindiği gibi Hristiyan dünyasındaki "reformasyon" oyunu esasında kapitalizme bağlı olarak açıklama genellikle kabul görüyor. Yani adına kısaca kapitalizm denen toplumsal değişim temel değer sistemi ve ideojiyi, yani Hristiyan öğretisini değiştiriyor; gündeme protestanlık geliyor. Kuşkusuz bu farklı bir olay. Yani kapitalizm ilk kez tarih sahnesine çıkarınca, geniş kitleler dine daha sıkı sarılmıştır, aksine mevcut dini öğreti yeniden yorumlanıyor.

Türkiye'de kapitalizmin yol açtığı mülksüzleşme, eski toplum kurumlarının çözülmesi vb. faktörler bir ölçüde dine dönüs etkilemiş olabilir ama bunun çok abartılmaması gerektiği ka-

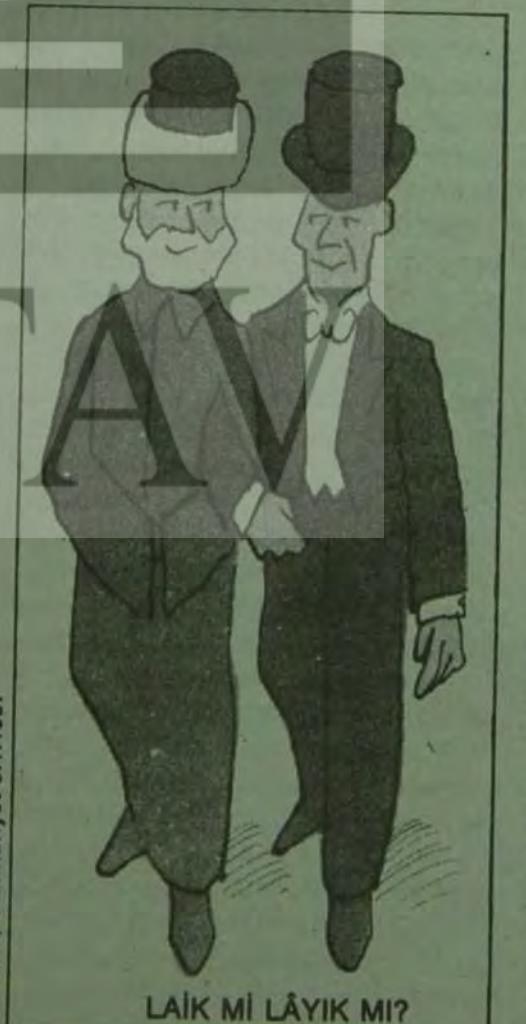
nışındayım. Görebildiğim kadar ile dne dönüş hareketi bir dünya işlerinden el etek çekmeyi, ya da ünlü deyimle "tevekkül" normunu içermiyor. Aksine ekonomik yaşam dahil toplumsal sistemin her alanının yeniden İslami esaslara göre düzenlenmesini öngörüyor. Yine görebildiğim kadar ile faz ya da riba yasağı dışında İslami öğreti öyle belirgin anti-kapitalist öğeler de içermiyor. Bu nedenle ben İslam'a dönüş hareketinde kapitalizmin etkisinin çok önemli olmadığını düşünüyorum. Olsa olsa dolaylı bir etki söz konusu olabilir. Baskı ve kültürel boşluk sorunlarına değinirken bu konuya da belli ölçüde tartışılmış sayıorum.

□ B.S: Biraz da tarihe bakalım. Dinci akımlarla devlet arasındaki ilişkiler nasıl gelişti?

□ G. ŞAYLAN: Gerçekten de Cumhuriyet tarihi bu açıdan son derece ilginç ve heyecan verici bir inceleme alanı oluşturuyor. Daha önce de deñinmeye çalıştık, laiklik İslam toplularında çok zor bir şey. Daha doğrusu İslamiyet'in özelliklerinden dolayı Hristiyanlık'tan çok farklı bir uygulama gündeme gelmiş. Cumhuriyet'in başlangıcında din kurumu bütünü ile devlet kontrolüne alınıyor ve laiklik, kabul etmek gerekir ki uygulamada anti-dinci bir içerikle yorumlanıyor. Saniyorum bunu doğal ve kaçınılmaz bir gelişime olarak görmek gerek. Cumhuriyetçi ve Kemalizm terimi ile tanımladığımız büyük toplumsal değişim karı direniş büyük ölçüde dini kul lanıyor, dini bir kimlikle karşı çıkıyor. Yani Cumhuriyetin başlangıcında kavga, devleti kullanmak noktasında toplandığından yeni devlet dini sıkı bir kontrol altına almak gereksinmesi duuyor. Hatta tipki protestanlığın çıkışında olduğu gibi bir reform düşüncesi bile tartışılmaya başlanıyor. Ezanın turkish okunuşu bunun bilinen en popüler örneği.

Ancak Cumhuriyet yerleştikçe ve mevcut toplumsal düzene değiştirmeyi ögrenen ideolojiler gündeme geldikçe devletin dine karşı tutumu değişmiş. Yani devlet, dine toplumsal düzene değişimmemesini sağlayacak ideolojik bir aygit olarak bakmaya başlamış. Bu tutum 1950'lerden sonra ortaya çıkıyor ve 12 Mart müdahalesinin izleyen dönemde çok belirgin bir hal alıyor.

Ancak 12 Eylül yönetimi ile beraber bu tercih, görülmemiş, duyulmuş olukta kendini gösteriyor. Çok

Tan Oral, Cumhuriyet 8.1.1987

tartışıldı, bu nedenle sayın Cumhurbaşkanının laikliği ayetlere dayanarak savunmasına deyinmeyeceyim. Ama bu soruna ilgilenen araştırmacıların 12 Eylül sonrasında Milli Eğitim Bakanlığında gelişmelere baktıkları takdirde çok ilginç bulgular ortaya çıkarabileceklerini söylemek isterim. Örneğin Türkiye'de yayınlanan her türlü dinsel dergi, kitap vb. şey Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmenlere önerilmiş bulunmaktadır. Eğer bir öğretmen öğrenciine Şeriat düzenini savunan bir yayını tavsiye ederse bundan dolayı başına bir iş gelmemelidir; çünkü büyük bir olasılıkla bu yayın Bakanlık tarafından resmen önerilen yayınlar arasında bulunmaktadır. 12 Eylül yönetiminin tercihi açık ve bir bakıma rasyoneldir. Her türlü sol düşünçeyi toplumsal yaşamdan silmek gerektiğini duyan bir askeri yönetim, buna karşı bir alternatif bulma ya da zaten mevcut alternatiflere destek verme, göz yumma durumundadır. Bu bakımdan son 6 yıl içinde devletin dinci akımlara karşı tutumu tamamen değişmiş gibidir.

Bu nokta hiç gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim son yıllarda dinci akımlar içindeki çatışma, tarikatların ve diğer grupların arasında gözlemlenen çekişme ve hatta sert mücadele büyük ölçüde devlet olanaklarını kullanmadan kaynaklanmaktadır. Kisaca özetlemek gerekirse, devletin o bir zamanlar çok belirgin olan geleneksel laik ve anti-din tutumu çoktan tarih olmuştur.

□ B.S.: Türkiye'deki dinci akımların toplumsal, ekonomik ve siyasal talepleri nelerdir?

□ G. SAYLAN: Artık herkes biliyor sanıyorum, İslamiyet total bir ideoloji; toplumsal yaşamın her alanını düzenlemek iddiasını taşıyor. Söz konusu düzenlemenin ana kaynakları belli. Bunlar Kur'an ve Peygamber sunneti, yani Hazreti Muhammet'in söyleşikleri. Bu ana kaynaklar İslami Şeriat'ı oluşturuyor ve Şeriat'ın yaşamın her alanını düzenleyeceğine iman edilmiş. Ancak yine de Şeriat'ın bugünkü yaşamla ilgili bazı hususları kapsamadığı ve bu nedenle İslami akımın bu alanlarda da nasıl bir düzenlemeye öngördüğünü ortaya koyması gereği söyleyenler.

Dinci akımların toplumsal ve siyası düzenlemeye talepleri daha belirgin gözüküyor. İslami akımları savunalar belirsiz gibi gözüken şeylerin de Is-

lamı düzen kurulunca belirgin hale geleceğini vurguluyorlar. Sanıyorum İslamçı ya da dinci akımların taleplerini ciddi bir biçimde ele alıp tartışmak gerekiyor. Bu iş kapsamlı bir iş ve sorunları çok genel çerçevede ele alıdığımız bu söyleşinin sınırlarını aşıyor. Ama inancım odur ki bu tartışmayı yapmak gerekiyor. Dinci akım, kapsamlı siyasi hedefleri olan, toplumda önemli sayılacak ölçüde destek bulan bir siyasi hareket olma özelliği taşıyor. Bu nedenle de ciddi bir biçimde incelenmeli ve sonra da önerilerinin tartışmaya sokulmasını gerektiriyor.

Çağdaş laiklik; devletin laikleşmesini, ve demokratik toplum; din-vicdan özgürlüğünün sınırsız kullanılmasını gerekliliğini kılıyor. Ben dinin devlet kontrolünden çıkarılması gerektiğini düşünüyorum; din bütünü ile sivil topluma bırakılmalıdır.

B.S.: Dinci akımın etkin bir siyasi akım olduğuna kuşku yok. Bu durumda demokrat-laik kamu oyuncunun tutumu ne olmalı?

□ G. SAYLAN: Gerçekte de dinci akım bir siyasi akım ve böyle olduğuna göre dinci akımlara demokrasının gerekleri ve kuralları içinde yaklaşmak gerekiyor. Bu toplumda onlar da olacak biz de olacağız; bu durumda, en

azından siyasal yaşama ilişkin uyuşma noktaları bulmak zorundayız. Ama gördüğüm kadarıyla Türkiye'deki demokrasının kısıtlılığı bu soruna da sağlığı yaklaşımlı engelliyor.

Bir örnek vermek istiyorum, şu son günlerin en büyük olayı türban ya da başörtüsü. Şimdi bu olaya demokratik gibi yaklaşanların tezi, inançlara saygılı olmak fakat üniversite içinde bir giyim adabı olduğunu ileri sürmek. Bu görüşleri savunantara göre eğer türbana izin verilirse mayo ile üniversitede izin vermek gerekecektir. Bana kalsa yanlış burada başlıyor. Türban alelace bir giysi değil, bir inancın simgesi ve giyinler bu simge ile inançlarını ayırmalar ya da en azından etrafına göstermeler. İşte bu nedenle türban ile mayo aynı şey değil ve bu nedenle türban yasağı anlamsız bir şey. Üniversite öğrencisi siyasi görüş ve inançlarını özgürce ortaya koyabilmeli, etrafına kendisinin kim olduğunu anlatabilmeli. Yani türban, bence üniversite içinde bir siyasi eğilimin simgesi olduğu için hoşgörü ile karşılaşmalı.

Bunun dışında laik ve demokrat kamu oyuncunun dinci akımları ciddiye alması ve bu akımlarla siyasi düzeye mücadele etmesi gerekiyor. Sanıyorum bunun asgari koşulu devletin gerçekten laikleşmesi ve Türkiye'de demokrasının işlerlige kavuşması. Artık laiklik olayına 65 yıl öncesinin koşulları ile bilmemek gerekiyor. Çağdaş laiklik; devletin laikleşmesini, ve demokratik toplum; din-vicdan özgürlüğünün sınırsız kullanılmasını gerekliliğini kılıyor. Biliyorum bir çok kişiye ters gelecek ama ben dinin devlet kontrolünden çıkarılması gerektiğini düşünüyorum. Buna göre Diyanet İşleri Başkanlığı bir devlet kuruluşu olmaktan çıkarılmalı, okullarda din dersleri kaldırılmalı, devletin açmış olduğu bütün imam-hatip okulları kapatılmalı; din bütünü ile sivil topluma bırakılmalıdır. Yani toplum ya da cemaatler, Kur'an kurslarını özgürce örgütleyebilmeli, din adamı yetiştirmek üzere özel okul açabilмелidir. Böylece hem devletin laikleşmesi sağlanmış olacak hem de temel özgürlükler daha rahat ve sınırsız bir biçimde kullanılabilecektir. Kamu oyunda da laik ve demokrat siyasi güçler İslami siyasi hareketle siyasi mücadelelerini sürdürmeli. Aranan, özlenen "sivil çözümler" üretebilmenin yolu, bana göre buradan geçmektedir.

İSTANBUL

İnançlarınız Bitte...

Erdal Atabek

Korkuyorum kardeşim. Korkuyorum. Doğrusu bu.

Şimdi sen "neden korkuyorsun?" dersen, neden korktuğumu da bulup çıkmamam doğrusu. Pek üstelersen "zamanlar kötü" derim. ZAMANLAR KÖTÜ. Bazen söyle ucundan ucundan bakıyorum kendime. Bakıyorum da, doğrusu bir tuhaf oluyorum.

"Yahu sen değiştin" diyorum kendime. "Değiştin be oğlum. Böyle değil din sen." Canım sıkılıkla böyle kendimle konuşmaya. Böyle değişim ya.

Şimdi inanmazsan, bazı bazı nasıl oluyor bilsen. Sanki ayrı iki adam var da karşılıklı geçmiş konuşuyor. Inanmazsan, aynen böyle oluyor. Hele kafam biraz iyileşirse, anlarsın, şişeyi masaya koyunca. Bi kadeh, bi kadeh daha. Şöyle, içen isinca. Biraz biraz toparlanıyorum. Hadi başlıyorum ikinci BEN'le konuşmaya:

"Oğlum, sen böyle değil mi? Değildim. Değildin de bana."

"Değildin. Ben seni biliyorum. Sen yürekli, murekki biriyydin. Yok, öyle fazla bir seye karışmadın, ama, suya sabuna dokunmaz biri değilidin. Bir haksızlık görsen 'olmaz' derdin, bir yanlışlık duysan 'yapılmaz' derdin, yanında yörende olup bitenle ilgiliydim, yani ne bileyim, böyledin işte. 'Bana ne kardeşim, ben kendi işime bakarım' diyenlere kızardın. Kaç kişiye ne dediğidin: 'Sen öyle söyle bakalım. Senin de başına gelince herkes bana ne desin de gör' dediğidin. Öyle 'sana ne, bana ne' olur mu? Senin işin döner dolaşır bana bulaşır, benim işim de sana derdin. Böyle derdin. Böyle demez miydin?'

"Boyle mi derdim? Boyle derdim değil mi? Boyle derdin de bana. Boyle derdin de."

"Boyle derdin. Vallahi böyle derdin. Şimdi demiyorsun ama. Şimdi hiçbir şey demiyorsun. Suskun biri olduğumda. Suskun. Bir şey söyleylerse, başını saldıyorsun iki yana. Ne demekse. Bir şey söyleylerse, acı acı gülmüşsun. O kadar."

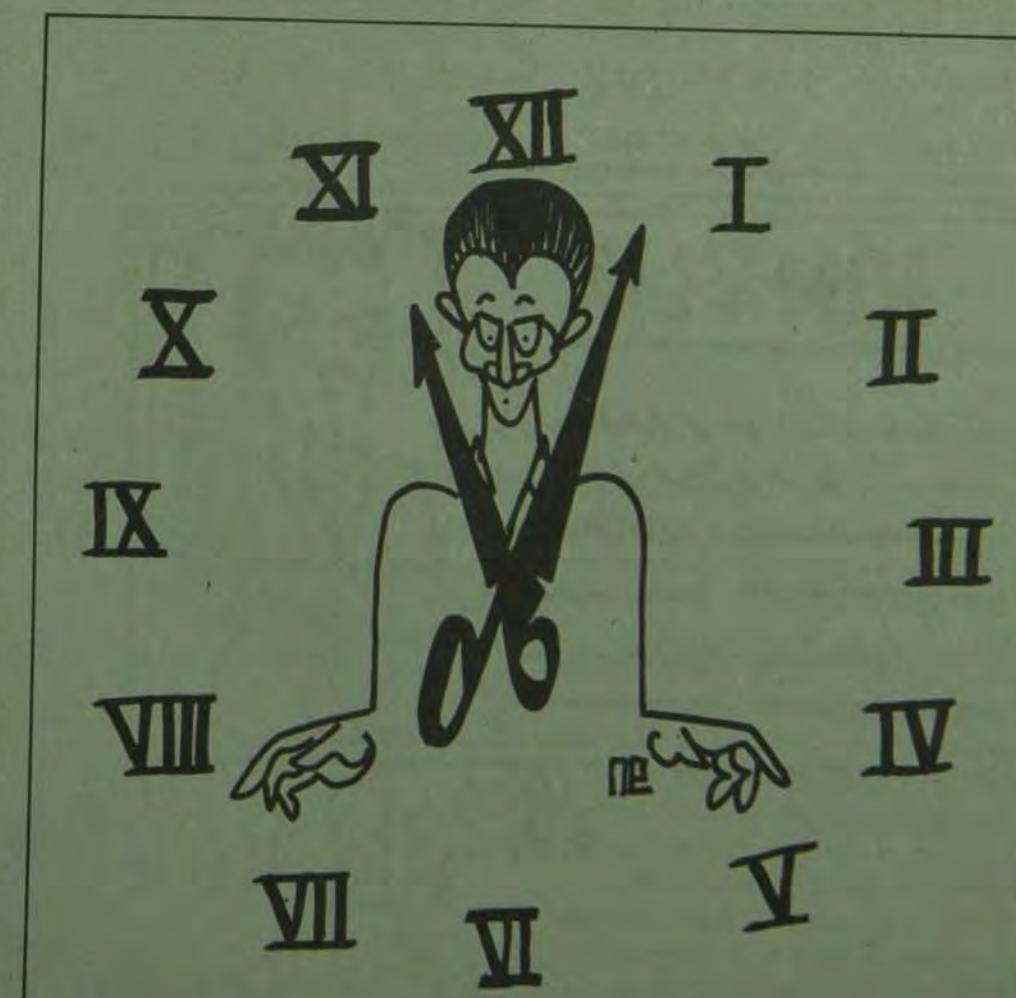
dün, çok gündün. 'Neden gülüyorsun?' dediler, 'hic' dedin, 'bir şey gördüm de': Ne gördüğünü söylemedin ama."

"Söyledim. Zamanlar kötü. Söylersin. Lâfin arkası gelir. Duramazsan, ağızından bi şey kaçar. Neme lâzım. Durduk yerde başımız derde girer. Söyledim. Güldüm güldüm de, sonra düşündüm. Ben olsaydım ne yapardım diye düşündüm. Sahi, ben olsaydım ne yapardım?"

"Sen ne yapacaksın? 'Siz kimsiniz' diye sorardın? 'Hem siz nereden bulduğunuz bu uniformaları? Bu memleketin subayı değilsiniz, polisi değilsiniz' derdin."

"Yok, ben düşündüm bunu. Doğrusu, soramazdım. Düşündüm de utandım. Gösterirdim kimliğimi. Zamanlar kötü. Nedir, ne değildir, nerden bileyeksin. Sen öğreninceye kadar, yallah. Atalar içeri. Olmadı 'sakıncalı' deyiyecekler. Derdini kime anlatacaksın?"

"Sen bu yazıyı okudun da gül-

İllüstrasyon: Nihat Danyal

Kapital'i Keşfetmek

Isaac Deutscher/ Çev. Alaattin Bilgi

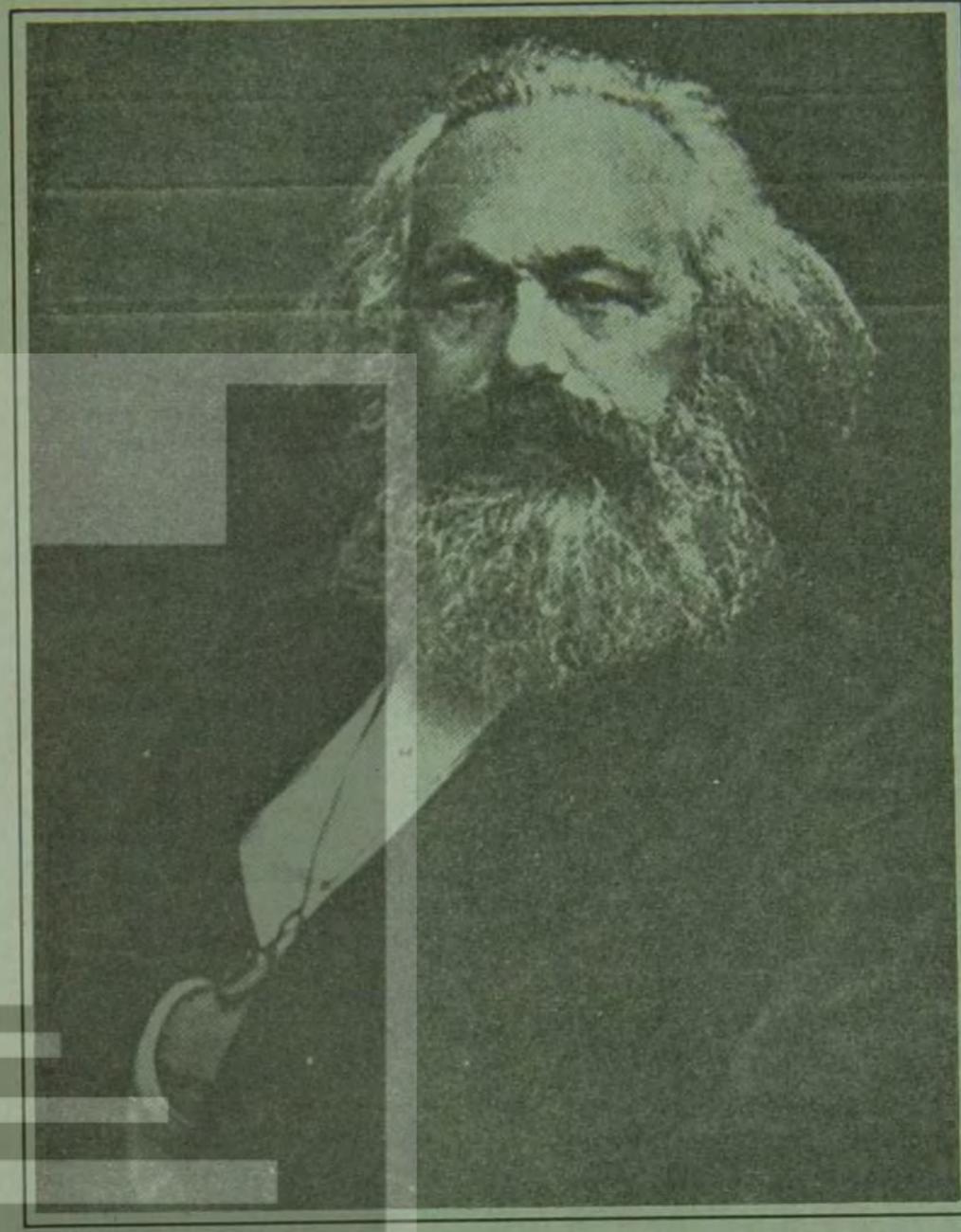
Karl Marx'tan dilimize yapılan ilk çeviri bundan tam 115 yıl önce 1871 Şubat'ında yayınlanmıştı. Ama ne var ki, geniş okuyucu kitlelerinin Karl Marx ve eserleriyle tanışabilmesi ancak 1960'lı yıllarda mümkün olmuştu. O yıllar Türkiye'de toplum bilimlerinin kaynağuna ulaşabilme çaba ve heyecanının yaşandığı yıllardı. 12. ve 13. yüzyıllar Batı Avrupa'sının, Yunan biliminin kaynaklarına ulaşmak ve entellektüel açlığını gidermek için Güney İspanya'daki çeviri seline kendisini kaptırmamasında olduğu gibi, 60'lı yılların Türkiye'sinde de bir çeviri patlamasına tanık olunuyor, toplum bilimlerine ilişkin bulunan her şey çevriliyor, çevrilen her şey adeta hamediliyordu. Bu çeviri ve aydınlanma çağının 70'lerin ve 80'lerin başında iki kez kesintiye uğradı. Bu kesintiden Karl Marx gibi bir düşünürün eserleri de payına düşeni aldı; ortalıkta dolaştırılan "komünizm umacı" onun eserlerinin de çevresinde bir korku, bir çekin-

genlik halkası yarattı. Günümüzün genç kuşaklıları Marx ve eserlerini pek az tanıyor.

Düşünceleri, felsefesi, tarihi ve toplumsal olayları çözümlemeye başvurduğu bilimsel yöntemi çağımızı derinden etkilemiş bulunan bu düşünürün en önemli eseri olan Kapital üzerine yazılmış bir makalenin (Monthly Review, Aralık 1967) çevirisini sunarken, düşündeden ve düşüncelerin öğrenilmesinden korkulmaması gerektiğini, böylesi korkuların aşıldığı bir çağda yaşadığımızı bir kez daha vurguluyoruz.

Makalenin yazarı Isaac Deutscher (1906-1966), Stalin ve Trotsky biyografileri ile ünlü. Yaşamının sonlarında Lenin biyografisi üzerinde çalışıyordu. Deutscher bir anti-Stalinist olarak tanınıyor. Ancak burada bizi bu yönünden çok "Das Kapital" Üzerine yazdıkları ve bu eseri kavramaktaki yol göstericiliği ilgilendiriyor.

B.S.

Karl Marx (1818-1883)

en bir Polonya'lı entellektüelin 1920 ya da 1930'larda Das Kapital'i okuma koşulları, Batıdaki pek çok ülkedekinden epeyce farklıydı. Kapitalizmin çökeceği konusunda Marksist öngörüş, günlük yaşamamızın gerçekleriyle sadece uzaktan ullaştı. Güçler ve putlar bir gecede yokolup gitmişlerdi. Rus Devriminin solgununu ensemizde duyuyorduk. Tam sınırın karşısında, Budapeşte Komünü alev alev parlamış ve kan deryasında boğulmuştu.

On üçümde, Varşova'ya doğru ilerleyen Kızıl Orduyla ilgili haberleri izlerken büyüklerin takındıkları o yoğun gerilimi havayı ben de duymaya başlamıştim. Yıllarca, dört nala giden enfasyonun, işsizliğin, pogromların, başarisız devrimlerin, ve beyhude karşı devrimlerin ortasında yaşamıştık sürekli. Bu tufan yıllarından önce bile, 1914'e öngelen o uzak ve sözde şirsel dönemde Marksizm bizim için, neredeyse tüm işçi hareketinin kabul edilmiş ideolojisi idi. Bizim sağ kanat Sosyal Demokratlar da tipki Komünistler gibi hâlâ Das Kapital'e "İşçi sınıfının İncili" gözüyle bakıyorlardı; tipki kadim İncil gibi o da tozlu ve okunmazdı ama say-

gındı. Marx ile Lassalle'in portreleri bütün sendikalarım, sosyalist gençlik örgütlerinin ve hatta pek çok Siyonist klüplerin duvarlarında bizi ciddi ciddi süzerlerdi. Tarihi materyalizme karşı ilk sezgilerimi benden yaşı okul arkadaşlarından aldım. Benim orta sınıf ve yahudi yetişme tarzım bende buna karşı bir eğilim yaratırsa da, toplumsal varlığımızın geçirdiği sarsıntı, havadaki devrimci düşüncelerin bazilarına karşı bende ister istemez uygun bir ortam yaratmıştı.

Kapital'i ergenliğimin sonlarında okumayı denedim ama pek de üzerine düşmedim. Bana çok çetin bir ceviz gibi gelmesi bir yana, ekonomi politiğe fazla ilgi duyduğum da yoktu. Şairlige ve edebiyat eleştirmenliğine vaktinden önce atılmıştım ve sanata felsefi bir yaklaşım arayışı içindeydim. Bu nedenle, her şeyden önce ana çizgileriyle Marksist felsefeye ilgileniyordum. Ka-

pital'i bırakıp, bu aradığımı, Marx ile Engels'in ikinci plandaki yapıtlarıyla, Plehanof'un, Lenin'in, Mehring'in, Buharin'in ve ötekilerin yazılarında bulmaya çalıştım. Ne var ki bunların felsefi teorileri daima, insan bilincinin karmaşık biçimlerinin altında yatan sosyo ekonomik gerçeklere işaret ediyorlardı.

İşte böylece Kapital'i yeniden tarama işine girdim ve ondaki ekonomik doktrinin daha popüler serimlerini hazırlamaya çalıştım. Bunu yeterli bulmuş olacağım ki, daha ileri edebiyat ve felsefe çalışmaları ile politik mücadele için kendimi bayağı hazır hissetmeye başladım. Öyle ki, Marx'ın Kapital'in önsözlerinden birindeki uyarısını okurken azıcık da tedirgin olmadım değil. Biliyorum, düz ve kestirme yol yoktur, "ancak onun dik patikalarında yorucu tırmanmaları göze alanlar pirinçli dovrularına ulaşabilirler." diyordu. Marx

Benim için Marx'ın çözümlemelerinin özü, toplumsal düzenimizin ana çelişkisi olan, toplumsallaşmış üretim süreci ile, bu süreç üzerinde kapitalist mülkiyet biçiminin yürüttüğü kontrolun toplumsal olmayan niteliği arasındaki çelişki üzerine söylemekleri seylerde yatar. İşçinin, kendi emeğinden, kendi emeğininden, emeğin devamlılığını sağladığı toplumsal yapıdan kopup ayrılması, bunlara yabancılamaası işte buradadır.

Kapital, eylem halindeki diyalektik düşünmenin, bütün soyutlama gücünü ampirik toplumsal deneyimi tabaka tabaka araştırmada kullanan diyalektik aklın üstün bir örneğidir.

bu Kelles-Krauz özeti de okumadım, ancak, bizim kurnaz Yahudi Herman Diamond, mali işler uzmanımız okumuş ve bana hepsini bir güzel anlattı."

Fakat ben büyük Dazinski gibi yapmadım, hiç değilse Kautsky ile öteki popüler özetleri okumustum.

Bu arada ben de politikaya atıldım: yasaklanmış olan Komünist Partisine girdim. Yıllarca edebiyat dergi ve gazetelerinin yayımı ile uğraştım, politik yorumlar, illegal manifestolar, broşürler yazdım, işçilere hitabettim, köylüler bile örgütledim; asker olarak Pilsudsky ordusunda yeraltı propagandasını yönettim, ve bütün bunları yaparken haliyle jandarma ve siyasi polisi nasıl atlattırm diye uğraştım durdum. Bu koşullar altında Kapital'i ciddi olarak ele almayı düşünemedim bile.

Bunun zamanı birkaç yıl sonra, 1932'de, anti Stalinist muhalifetin sóz-

cülüğünü yaptığım için Partiden atıldırmış sırada geldi. Benim kendi politik düşüncelerim ile, komünizmin ve Marksizmin ilkelerini yeniden incelemeye gereksinmesini duydum. Hiçbir şeyi olmuş bitmiş kabul etmemiyordum. Stalin'in politikası ve uygulamaları, Marksizm açısından haklı gösterilebilir miydi? Marx'in kapitalizm ile ilgili çözümlerini ve yaptığı o eleştiriler, zamanımızın olaylarında doğrulanmış mıydı? Bu ve benzeri sorular kafamı karıştırıyordu. *Kapital*'in bütünü, üç cildin hepsini ve bir de Marx'in ekonomik doktrinler tarihini, *Artı-Deger Teorilerinin* hepsini bir iyice okumayı kafama koydum. Bu entellektüel yapıyı bir baştan bir başa serinkanlılıkla ve kuşkuya ilden bırakmadan kılık yararcasına inceleyecektim. Eğer varsa, kusurlarını, kopukluklarını yakalamak için gözümü dört açacaktım. 'Çelişki-ruhu' beni tepeden tırnağa sarmıştır. Marx'ın yanıldığını kanıtlayacağımı inandığım anlar bile oluyordu. Belki de bu inceleme işine kendimi büsbütün verdigim için ya da entellektüel olgunluğum arttırdı, buna göre artık "o dik patikalar" bana eskisi kadar yıldızlıydı.

Izleyen üç dört yılda, bu büyük yarın tamamını, beş ya da altı kez okudum ve yeniden okudum. Marx'ın sözünü ettiği o geniş ekonomi literatürüne de daldım. Onun burjuva, akademik ve sosyal demokrat eleştirmenlerini inceledim. *Kapital* üzerine, Kautsky'nin, Lenin'in, Hilferding'in, Luxemburg'un, Buharin'in ve ötekinin yazıtları çeşitli yorumları, özetleri gözden geçirdim. Çıkış noktam olan, şiir ve estetiği çok gerilerde bırakıp, bütün entellektüel tutkumu, parasal doktrinlere, ekonomik bunalımlara, toprak rantına, tarımda sermaye yoğunlaşmasına, düşen kâr oranına, işçi sınıfının artan sefaletine, ve bu kasvetli ilmin öteki yanlarına yönelttim. Ricardo, Sismondi, Sombart, Böhm-Bawerk ve Keynes'in ilk yapıtları üzerindeki araştırmalarından sonra, tekrar tekrar *Das Kapital*'e döndüm ve her defasında onun hem teorik, hem tarihi dokusundaki zenginlik, çözümlerindeki saydam berraklık beni yeniden büyüledi. Tepeye doğru tırmanışa katlanan zahmet tam bir heyecana dönüştü. 'Doruğa' ulaştığında, Marx'ın önemde aştığı sınırsız ufuklardan toplumu seyretilmiş andan duyduğum coşkuyu hiç unutamayacağım. Daha önce hiçbir eser beni böylesine güclü etkilememişi.

Peki o gözümü dört açarak aradığım kusurlardan, eksikliklerden ne haber? Çok aradım ama bunlara raslayamadım. Bu başyapıtı her okuyışumda, ilk düşünürüm çok daha canlı bir irdelemeyle karşılaşmışım ve çok daha iyi edici olduğunu gördüm. Bir ara, ilk bölümde, Marx'dan ayrılmış da, marjinal yararlılık teorisini izleyecekmiş gibi oldum. Ne var ki bu teori de beni hiç doyurmadı. Bunu, Marx'ın, değer, meta ve emek kavramlarına bir seçenek olarak alamadım. Ve bir kez onun öncülerini kabul edince, ulaşımı sonuclarla dek onu izlememek olanağınızdı.

Marx'ın kapitalizmi en "saf biçimde" içerisinde, bir kimyacının, öğeleri ana-

mi yıl önce yayımlanan *Felsefenin Sefaleti*'nde bile, Proudhon'un, serbest rekabeti idealize etmesine karşı savlar öne sürerken, serbest rekabetin, kendi dialektik ziddi olan tekelcilige karşı nasıl bir eğilim gösterdiğini ortaya koymuştu. Daha sonra *Kapital*'de, birçok küçük girişimcinin, 'kapitalizmin birkaç devi' tarafından müksüzlendirilmeye yolaçan, 'sermaye biriminin tarihsel eğilimini' açıklarken, sermaye birimin sürecinin gerçek yüzünü dramatik bir biçimde gözler önüne sermiştir. Tartışmanın gereği tam bir rekabeti varsayıldığı zaman bile o, bunu rekabetin zorunlu olarak kendi kendisini yokedeceği ispatlamak için yapmıştır. Sözün burasında, Marx'ın, zamanımızın 'eksik rekabeti'nden habersiz olduğunu öne süren akademik eleştirmenlerine eskiden de şimdiden şaşır kaldığını belirtmek isterim. Aslında, Hilferding ile Lenin de dahil, telekci sermaye üzerinde, Marksist yada Marksist olmayan bütün tezler, ekonomik evrimin bu noktada Marx'ın tahminlerini nasıl doğruladığını göstermekten başka bir şey degillerdir.

Daha da önemli, işçiler açısından Marx, bırakın yapsınlar kapitalizminin bile tekelcilikten başka bir şey olmadığını gösteriyordu. Sermaye ile emek arasında 'tam' bir rekabet hiçbir zaman olmamıştır, olması da zaten olanağınızdır. Çünkü, en 'adil' ücret sistemi altında, patron ile işçi arasında eşdeğerlerin en ideal değişim koşulları içerisinde bile, üretim araçları üzerindeki komuta tek başına sermayenin elindedir. Ve artı-değere el koyan da yine tek başına odur. Bu böyle olsakça, toplumsal düzeninlikincil nitelikleri ne kadar değiştirilirse değiştirilsin, Marx'ın kuramı geçerliğini yitirmez sonucuna vardım.

O sırlar, otuz otuzbeş yıl önce bile, Marx'ın kuramının özünü, ne ekonomik bunalımların analizinde ulaştığı şu ya da bu noktada, ne de; öne sürüdür görüsler politik bakımdan ne denli önemli olursa olsun, işçi sınıfının mutlak ya da nispi sefaleti konusundaki görüşlerinde bulmadım. Bazi konuları tam bir çözüme ulaştırmadan bıraktığı söylenebilir. Ama benim için Marx'ın çözümlemelerinin özü, toplumsal düzeneşimizin ana çelişkisi olan, toplumsallaşmış üretim süreci ile, bu süreç üzerinde kapitalist mülkiyet biçiminin yürütüğü kontrolün toplumsal olmayan niteliği arasındaki çelişki üzerine söylemektedir. Ayrıca, o bu iki ekonomik gelişme arasındaki organik bağı hiç kimse yapmadığı biçimde açığa çıkarmaktadır. Hatta, *Kapital*'den yir-

inden, kendi emeğinin ürününden, emeğinin devamlılığını sağladığı toplumsal yapıdan kopup ayrılması, bunlara yabancılasması işte buradadır. Bizim 'refah devleti' bu yabancılasmayı söyle yememişti ama, onu daha da derinleştirerek: bunu, bireysel işçiyi öteki işçilere, yani kendi sınıfına yabancılasmalarak daha acımasız biçimde çögtürmiş oldu.

Kapital'i incelemem yalnız Marksist inancı ve sosyal demokrat reformcugunun kaplumbağa niteliği ile olan bağdaşmalığını doğrulamak kalmadı, aynı zamanda, klasik Marksizm ile, Stalinciliğin sinik ikiyüzlülüğü, kaba doğmatikliği ve engizisyonu benzer yöntemleri arasındaki uçurumun derinliğini de açıkça görmeme yardımcı oldu. O zamandan beri, Stalin için Marx'ı suçlamak bana, orta çağ Kilisesi ile Engizisyon'un doğmaları için İncil ile Aristo'yu suçlamak kadar tutarsız göründü. Ve Marksist olarak Stalinciliğe karşı çıkmaya devam ettim.

Önceleri yavaş yavaş, ama sonra sonra dayanılmaz biçimde, *Kapital*'in usulü beni kendisine hayran bıraktı. Benim gözümde, bir konuyu irdeleme, usa vurma ve serminin en yüksek ölçütü olarak yerlesti; bu ölçüte, onu izleyenlerden hiç birisi, en büyükleri bile ulaşamamıştı. Bu ölçüte öteki düşünür ve yazarlara uyglamanın haksızlık olacağını farkettim ve bu arada *Kapital* bende, toplumsal ve politik sorunlar üzerine yapılan her türlü inceleme ve irdelemenin usulü hakkında çokince bir duyarlılık yaratmış oldu. Bana öyle gelmeye başladığını, herhangi bir sosyalist ya da komünist beyanın niteliğini sanki onun dilinden ve biçiminden artık anlayabiliyordum. Uzun zaman, sahte ya da uydurma bir Marksist söz ya da yazısı, çoğu kez önce benim estetik duyarlığını tırmalar gibi oldu; ancak bundan sonra ki, böyle bir parçanın politik, felsefi ya da ekonomik içeriğini incelemeye başlayabiliyordum.

Şimdi bile, düzmece bir Marksist savla yazılmış bir parça karşısında, genellikle işte duyduğum bu estetik huzursuzluk beni uyarıyor. Meta-Marksistler ile para-Marksistler, Egzistansiyalistler ile Yapısalçılar arasında, yabancılasmaya, genç ve olgun Marx, Marksizmin 'insanleştirilmesi', dialektik aklın kategorileri gibi konular üzerinde girişilen son moda tartışmaları izlerken çoğu zaman böyle bir huzursuzluğa kapılıyorum.

Kapital'i okurken yazarının niçin

okurlara dialektığın ilkelerinin sistematik bir serimini yapma gereksinimi hiç duymadığını anladım. Bu ilkeleri yorumlamak yerine uygulamayı yeğ tuttuğu belliyydi. Ve bunda ne kadar haklıydı. Dialetikin kurallarını formule etme girişimleri çoğu kez kuru bir bilgiçlik taslamaya sonuçlanır. Aslında dialektik, Marksist düşüncenin grammaridir. Tipki insanın gramere olan egenliğini onun kurallarını ezberle sayıp dökmekle değil, yazıyla ya da konuşarak göstermesi gibi, dialektiği kavradığını da, onun formüllerini sıralı olarak değil, tarihteki ve çağdaş yaşamda, özgür, geniş kapsamlı ve yaşamsal sorunları kavramasıyla ortaya koyar. Hiç kuşkusuz, dialektığın kurallarını öğ-

Das Kapital benim için unutulmaz bir artistik deneyim idi. Sunu anladım ki, öteki çağ açıcı buluşlar gibi *Kapital de yalnız, yoğun bir irdeleme ve usavurma ile yılmak bilmeyen bir araştırmancı olmayıp, attığı her muazzam adımda akıl ve araştırmaya atbaşı giden yaratıcı bir hayal gücünün de ürünüydü.*

Marx'ın sanatçılığı, *Kapital*'in o katisks klasik mimarisinde, dilinin gücünden ve esnekliğinden, o vakur dramatik vurgulamalarında, yergi ve benzetmelerinde daha açık biçimde görülür. Burada, Marx'ın yazılarındaki şirsel nitelik üzerine özel bir deneme hazırlayan, o kılıkta yaran edebiyat eleştirmeni Franz Mehring'i (izleyicisi olmadan önce Marx'ın amansız bir hasmı idi) anımsatmak isterim. Mehring, *Kapital*-deki benzetme ve istiareleri inceledi, bunlarda pek az eserde raslanan düşsel yaratıcılık ile kavramsal kesinliğin biraraya geldiğine dikkat çekmiş, ve yalnız Goethe'nin benzetme ve istiarelerinde bunların bir paralelini bulmuştur. Bir Alman edebiyat eleştirmeni için bu sözler hiç kuşkusuz üstün bir övgüdür.

Son bir söz: *Kapital'i* incelemenden otuz yılı aşkın bir süre bu yapıta bir daha dönmedim. Bu zaman zarfında yalnız birkaç kez sayfalarına söyle bir göz attım. Geçenlerde, *Kapital* üzerine geniş boyutlu bir inceleme hazırladığım için yeni baştan okumaya başladım. Şu ana kadar, özellikle dolambaçlı ve çapraşık olmakla ünlenen ilk üç bölüm - bu bölümlerin 'sosyal ve Hegelci usulü' konusunda Marx'ın kendisi de biraz özür diler gibidir- okudum. O eski tarihideki sayfaların hâlâ büyüsü altında olduğumu farkettim; ama bunlarda, daha önce hiç olmadığı gibi şimdi beni çarpan şey, bunların özlerindeki yalnızlık oldu.

"Das Kapital" 1867'de yapılan ilk baskısının kapağı

Zamanda Yolculuk

20 Milyar Yıl Öncemiz

James Trefil* / Çev. Haluk Tosun

Son yıllarda yeniden güçlü bir biçimde su yüzüne çıkan dinsel akımlar bu kez hayatın her alanına yönelik zengin bir yayın faaliyetini de birlikte sürdürüyorlar. Bu arada Evren'in ve hayatın var oluşuna ilişkin Kur'an kökenli yaratılışçı görüşlerini de sözde bilimsel bir görünüm altında sergileyen dergiler çıkarıyorlar.

Ülkemizdeki bu tür İslami çabaların, yaratılışçı görüşlerini İncil'e dayayan, Batı çıkışlı dinsel akımların giderek güçlendiği bir dönemde güç kazanması bir rastlantı olmaya gerek. ABD'de bu türden görüşlerle mücadeleyi, bilimin savunulmasını填en ABD Ulusal Bilimler Akademisi üstlenmiş durumda. Ülkemizde devletin ve kurumlarının dolaylı-dolaylı desteğiyle gelişip güçlenen bu akımlara karşı bilimin yanında yer almak, Evren'in -hayatın var oluşuna ilişkin bilimsel yaklaşım ve kuramları geniş kitlelere sunmak görevi de demokrat çevrelerle, bilim çevrelerine düşüyor.

Aşağıda çevirisini sunduğumuz makalenin bu görevin yerine getirilmesine küçük de olsa katkıda bulunacağına inanıyoruz.

B.S.

Insan aklı Evren'in ıçsuz bucaksız genişliğini ve karmaşıklığını kavrama-ya başladığı andan itibaren, insanoğlu onun nasıl olduğunu da anlamaya başlamıştır hep. Bu yönde en eski yazılı metinlerden birisi olan Babillilere ait yaratılış destanı *Enuma elish*'de herşeyin başlangıcı yerle görün birbirinden ayrılmış olarak açıklanır. Yunanlılar da böyle bir ayrılışın sözünü etmişler, aynı olay İskandinav metinlerinde de yer almıştır. Tüm bu çabaların ortak bağ karmaşa içinden düzenin doğmasını düşündürmektedir.

Biz de, 20. yüzyıl da, kendi yaratılış destanımızı -ama bu kez mitolojinin değil, bilimin diliyle- yazdık. Oyundaki kurallarımız farklı da olsa amacımız aynıdır: Evren'in ilk evrelerinin

dinamini anlayabilmek. Destanımızın ana varsayımları Evren'in bugün de keşfedilebilen doğa yasalarına göre olmuş olduğudur. Çoğu bilim adamı bu dinamının herhangi bir bölümünün ilke olarak bilinmeyeceği düşüncesini hemen baştan reddederlerse de henüz anlayamadıkları pek çok şeyin olduğunu da kabul ederler. Bununla birlikte, bu henüz keşfedilmemiş alan, bilim adamlarının bilebildiği en büyük "nesne" olan Evren ile, en küçük nesne olan "elementer" parçacıklar arasındaki daha önce akla bile gelmeyen bağlantıları ortaya çıkarmasıyla, dramatik biçimde küçüldü.

Bu ilerlemeler bizi yalnızca Evren'in nasıl evrimleştiği konusunda önemli yeni anlayışlara ullaştırmakla kalmadı, bilim adamlarını yüzyıllarca uğraştıran bir düşün gerçekleşmesine çok yaklaşmasını da sağladı. Bu düş şudur: Eğer doğru anahtarı bulabilirsek, Evren'in

hem güzel hem de basit biçimde anlaşılmazı mümkün. Buna göre, en büyük öbekteki olaylarla, en küçük öbekte olup bitenler, birkaç aynı ve göz alıcı ilkenin gerçekleşme biçimlerinden başka birşey değildir.

Bugün bu temel ve belirleyici ilke bileşik alan kuramı adını veriyoruz. Bileşik bir alan kuramının geliştirilmesine kendisini adayan bilim adamları arasında Albert Einstein'in da bulunmasına rağmen, bu alandaki gerçek ilerleme ancak son 15-20 yıl içinde sağlanmıştır. Bugün hem kuramsal ve hem de deneySEL sonuçlar giderek artan bir hızla yerli yerine oturuyor. Her geçen gün bu eski sorunun cevabı anlaşılabılır olmaya yaklaşıyor.

Evren'in genişlemekte olduğunu 1920'lerden bu yana biliyoruz. Komşumuz galaksiler bizden uzaklaşıyor ve bunlar bizden ne denli uzaksalar o denli hızla kaçışlıyorlar. Bugün elimizdeki kanıtlara dayanarak, bu genişlemenin ne zaman başladığını kestirebiliyoruz. Başlangıçta olup biten bu olayın, ya da Büyük Patlamanın (Big Bang) on ile yirmi milyar yıl önce olduğunu inanılıyor.

Büyük Patlamayı bir top mermisinin patlamasına benzeterek düşünmek bize yatkın gelirse de, bu olay daha doğru biçimde, sıcak ışınım ve madde dolu olan uzayın kendisindeki bir genişlemedir. "Şişen Evren" kuramlarına göre, bu genişleme olağanüstü hızlı bir evreden geçmektedir.

Tüm bilimsel kuramlar gibi, Büyük Patlama'ya ilişkin kuramlar da sınınamak zorundadır. Birşeyin milyarlarca yıl önce sıcak olduğunu nasıl kanıtlarsınız? Peki, bir ocapta kısa süre önce ateş olup olmadığını nasıl söyleyebilirsiniz? Odaya girip de kızıl kor ateşle yanın kömürleri gördüğünüzde, ateşin kısa süre önce yakıldığına hükmedersiniz. Kömürler donuk portakal rengindede, yine bir ateşin yakılmış olduğunu ama alevlerin sönmesinden itibaren de epeyce bir zamanın geçtiğini söyleyebilirsiniz. Parlaklık ne denli azalmışsa,

ateşin yakılmasından itibaren geçen zamanda o kadar çoktur. Kömürler parlamıyor olsalar da, elinizi üzerlerine tutup isiyi hissetmeniz mümkündür.

Bir fizikçi size, kömürün soğuma süresi sırasında yaydığı ışınımı saptadığınızı söyleyecektir. Kömürün parlaklığını gördüğünüzde bu fizikçi, yayılan ışının bildiğimiz, gözle görünür ışık olduğunu söyleyecektir. Elinizi kömüré yaklaştıracak, isiyi hissettiğinizde fizikçi yine ışının saptadığınızı, ama ışının simdi görülebilir ışık olmadığını, kıızıltı ışının olduğunu belirtirdi.

Evren söz konusu olduğunda, "ateş" 10 ile 20 milyar yıl önce yakılmış demektir ve dolayısıyla da "kömürler" gerçekten de çok soğumuştur. Yayıkları ışının da artık tayfin kızıltı bölgesinde olmayı mikrodalgaldan olmaktadır. 1964-1965'de, New Jersey'deki Bell Laboratuvarları'ndan Arno Penzias ve Robert Wilson adlı iki fizikçi, Büyük Patlama'dan artakalan ışınımı saptadılar. Diğer araştırmacılar da bu gözlemi tekrar edince, Büyük Patlama daha ileri bir düzeye doğrulanmış oldu.

Bilim adamları Evren'i bugün onu gördüğümüz biçiminde ele alıp, zamanda gidebildiklerince geriye gittiler ve bunu yaparken de maddenin ve ışının davranışına ilişkin bilgileri kullanılar. Bu yazıda biz de aynı yolu izleyeceğiz, şuanan başlayarak, Büyük Patlama'ya

doğru zamanda geriye doğru gideceğiz. Bu yolculuğu Büyük Patlama'dan sonraki önemli olayların, bize en yakınına göz atarak başlatabiliriz: atomların oluşması.

Büyük Patlama'nın olduğu gerçek zaman konusunda bir belirsizlik olduğu için, olayları geçen zaman süresi ile ele almak daha kolaydır. Büyük Patlama'nın meydana geldiği ana "Zaman Sıfır" dersek, atomların oluşması kabaca "Zaman Sıfır" artı 500,000 yılda gerçekleşmiştir. Atomların temel bileşenlerinin artı elektrik yükü çekirdekle, bunların çevresindeki yörüngelerde hareket eden eksik elektrik yükü elektronlar olduğunu biliyoruz. Atomu birarada tutan elektriksel kuvveti anlayabildiğimiz için, atomun parçalanması için ne kadar enerji gerektiğini biliyoruz.

500,000 yıldan önce, Evrenin sıcaklığı öylesine büyüğü ki, bir elektron bir atom oluşturmak üzere bir çekirdege takılsa, çevredeki diğer parçacıklar ve ışınım, sahip oldukları büyük enerji nedeniyle bu yeni doğmuş atomla çarpışarak onun elektronunu koparırdı. Dolayısıyla, zaman çizgimizdeki 500,000 yıl çizgisinden önce Evren sıcak bir ışınım denizi içinde yüzen çekirdeklere ve elektronlardan oluşuyordu. Sıcaklık, çarpışmaların atomları parçalarına ayırdığı noktanın altına düştüğü zaman, çekirdeğe elektriksel protón ve nötronun birbirlerinden ayrılmalarına yol açar. Bu durum atomların oluşmasına benzer. Bu oluşum için, sıcaklığın, atomların birarada kabilmelerini sağlayacak belli bir noktanın altında olması gereklidir. Ancak Zaman Sıfır artı üç dakika anında, Büyük Patlama yeterince soğumuştur, öyle ki basit bir bileşik çekirdek oluşturabilir. Önce, döteryum (bir proton ve bir nötron), sonra trityum çekirdeği (bir proton ve iki nötron), helyum 3 (iki proton ve bir nötron) ve helyum 4 (iki proton ve iki nötron). (Kanınızda demir ve elektriğini sağlayan uranyum gibi ağır elementler yıldızlarda, galaksiler oluştuğundan sonra, meydana gelirler).

Birisini 500,000 yıl önceki, diğeri de üçüncü dakikadaki bu son iki donma-yı karşılaştırıldığımızda önemli bir nokta çıkar ortaya. İlk durumda, donmanın ne zaman meydana geleceğini bilmemiz için elektriksel kuvveti öğrenmemiz gerekmisti. İlkinci halde ise tümüyle farklı bir kuvveti bilmemiz zorunluydu: çekirdeğin bir arada tutan kuvvet. Fizikçiler buna kuvvetli etkileşim diyorlar. Buna ek olarak, her iki durumda da,

* James Trefil, Virginia Üniversitesi'nde fizik profesörü ve bu makaleyi SMITHSONIAN dergisinin Mayıs 1983 sayısında yer almıştır.

Şekilde en basit biçimleriyle gösterilen atomların oluşmasından sonra, bildiğimiz madde ortaya çıktı.

oluşur ve oluştuğu yerden çevreye, tüm yüzey buzla kaplanıncaya degen yayarak büyür. Büyük Birleşme Kuramları da, bize, aynı şeyin, kuvvetli etkileşimin birleşmeye girmesi sürecinde de yaşandığını söylemektedir. Birleşme her yerde aynı anda olmaz, kuvvetlerin birleşikleri bölgeler vardır. Bu bölgeler büyüerek tüm Evreni kapsayacak hale gelirler. Bu giderek büyüyen bölgeler biraraya geldiğinde, bir sınır bölgesi oluşur. Su söz konusu olduğunda, biraz daha kalın bir buz tabakası meydana gelebilir ve bir bölgedeki kristallerin yönüyle diğerindeki kristallerin yönü arasında bir geçiş sağlanabilir. Evren'in ilk evrelerinde, "uzaydaki burkulmalar" böyle bir sınır bölgesi içinde olmuştu olabilir.

Büyük Birleşme Kuramları'nın hemen hemen hepsince öngörülen sonuçlardan birisi bu "uzaydaki burkulmaların" magnetik monopol adı verilen parçacıklar olarak ortaya çıkabilecekleridir. Bunlar, bir mıknatısın uzaya serbestçe hareket eden kuzey ve güney kutuplarına benzetebileceğimiz parçacıklarıdır. Bizim bildiğimiz mıknatısların kuzey ve güney kutupları daima bir arada olduğundan, bu serbest magnetik kutuplar tümüyle yeni bir madde biçimini temsil ederler. Bazı kuramcılar işte tam bu aşamada Evrenin son derece hızlı ama kısa süreli bir genişlemeye uğradığını inanırlar. Bu kuramcılar senaryoları "şisen Evren" modelini oluşturur.

10^{-15} ile 10^{-43} saniye arasında kuram bize Evren'de iki kuvvetin faaliyet gösterdiğini söylemektedir: kuvvetli-elektrromagnetik-zayıf etkileşim ve evrensel çekim. Yine kuram, yeni türden bir parçacığı da öngörür: X-bozonu. W parçacıkları nasıl elektromagnetik ve zayıf etkileşimlerin birleştiğini bildiriyorsa, bu yeni parçacık da kuvvetli etkileşimin birleşmekte olduğunu haber verir. X-bozon'un ilginç özellikleri vardır. Çok açıdır. Kütlesi hemen hemen magnetik monopolünkne eşittir. Aynı zamanda kuvarkların leptonlara, leptonların da kuvarklara dönüşmesine yardım eder. Fizikçiler, görünüşte farklı olan parçacıkların birbirlerine dönüşükleri böylesi durumlarla ne zaman karşılaşmışlarsa, bunlar arasındaki görüntüdeki farklara karşın, parçacıkların temel bir ilişki içinde olduklarına inanmak istemişlerdir. Buna göre, Evren'in bu şisme anında kuvarklar ve leptonlar aynı ailenin üyeleri olduğunu söyleyler.

X-bozon'un bu özelliği şu sonuca da götürür bizi: ilkesel olarak, serbest bir kuvarkin başka türden bir parçacığa dönüşmesi mümkünse, proton gibi göründürde kararlı olan bir parçacığın içinde de kuvarkların bu dönüşüm özelliğini mümkün olmalıdır. Bu, Büyük Birleşme Kuramı kavramının en çarpıcı özelliklerinden birisine yol açar: madde, bilinen atom biçimleriyle, doğal bakımdan kararsız olabilir. Vücutunuzdaki bir atom çekirdeğinde yer alan bir protonun içerisindeki kuvarklardan birisi aniden bu dönüşümlerden birine uğrasa, proton artik proton olmaktan çıkaracak, bir dizi başka elementer parçacığın ortaya döküleceği bir bölümne meydana gelecektir.

PROTONUN BOZUNMASI SAĞLIĞA ZARARLI DEĞİL

Proton gidince, çekirdek sanki radioaktif bir nesneyiçesine parçalanıp dağılacaktır. Bereket kuram bu tür bozunmaların çok nadir olduğunu öngöryor, dolayısıyla bunun sağlığını açısından bir tehlike oluşturduğu söylememez, ama böylesi bir bozunmanın saptanması büyük birleşme fikrinin çarpıcı biçimde kuramsal bakımdan doğrulanması olurdu.

10^{-43} saniye sınırını geçip Zaman Sıfır'a biraz daha yaklaştığımızda, kuramsal araçlarımız tükenir. Bu an, evrensel çekimin diğer üç kuvvetle birleşmesini beklediğimiz andır. Eğer elementer parçacıklara uygulayabileceğimiz bir evrensel çekim kuramına sahip olsaydık, hiç kuşku yok ki bu nihai birleşmeyi açıklayabilirdik. Bugün kuramsal fizikçilerin ana çabaları böyle bir kuram geliştirmek ise de, henüz bu kurama sahip değiliz. Aslına bakılırsa, bu alanda çalışan fizikçi sayısı kadar kuram vardır. Bunlardan nihai birleşmeyi konu alanlar ise ortak iki özelleştiş sahiptirler. İlk olarak, enerjinin yeteneğe büyük olması durumunda dört temel kuvvetin özdeş hale geleceği öngörlüyor. İkinci olarak da bu olduğunda, daha önce sözünü ettigimiz parçacıkların tümü, yani kuvarklar, leptonlar, bozonlar ve benzerleri birbirlerine dönüşebilirler.

Diğer bir deyişle, sınırların hemen ötesinde basitleştirilemeye de degenmiş bir Evren bulabiliyor. Tüm parçacıklar birbiriley ilişkilidir ve maddenin davranışına hukmeden yalnızca bir tür kuvvet vardır. Eğer kuramcılar böyle nihai bir

bileşik kuramı oluşturmaktan başarılı olurla ve kuram da kaçınılmaz olarak sinanacağı deneyel testlerden başarıyla çıkarsa, Evren'in oluşumun ilk 10^{-43} saniyesi içinde, onun olabildiğince basit olduğunu keşfetmiş olacağınız. Bunu söylemek, nihai basitleşenin bir gerçeklik değil, bir amaç olduğunu kavramak önemlidir. Bu kuramsal çabaların başarısızlıkla sonuçlanacağı birçok durum olabilir. Örneğin, bazı fizikçiler, olayların uzay ve zaman içinde meydana geldiğini ifade eden geleneksel görüşün 10^{-43} saniye kadar kısa zaman süreleri içinde doğru olmayabileceğini ve zaman kavramımızın yeniden düşünlmesi gerekebileğini ileri sürmüştür. Doğaldır ki böylesine devrimci bir değişikliğin gerekip gerekmeyeceği zamanla ortaya çıkacaktır, ama insanların bunları düşünüp olması gerçeği, herşeyin başlangıcı olan ana ilişkin sorularımızda ne kadar ileri gittiğimizi gösterecektir.

Büyük birleşme planının Evren'in ilk evrelerinin gelişimine ilişkin verdiği resim hiç kuşkusuz çarpıcıdır ama muhtemelen tüm bu işin bir masal olup olmadığını merak etmeye de başlıyorsunuz. Gözle görünmeyen kuvarklar ve X-parçacıkları üzerine süregiden bu tartışma biraz tek boynuzlu at gibi hayali yaratıklardan söz etmek değil midir? Aslına bakılırsa durum böyle değildir, çünkü yeni kuramla, bize genç Evren konusunda birşeyler söylemenin ötesinde, burada yerkürenin üzerinde, ölçülebilecek şeyle ilgili çok kesin ifadelerde de bulunabilmektedirler. Kuram bize Büyük Patlama'dan hemen sonraki yüksek sıcaklıklarda ortaya çıkan olayların, göreli olarak soğuk olan çağımızda tümüyle ortadan yok olmayı öngörmektedir. Bu olaylar, çok seyrek de olsa, yine de meydana gelbilirler ve dolayısıyla bunları gözleyerek kuramımızı sınayabiliriz.

Belki de bir benzetme bu noktayı açıklamak yardımcı olabilir. Bir parça odunun sülfür ihtiyacı edip etmediğini öğrenmek istediğimizi düşünelim. Bunu için, odunu yakar ve sülfür çıkmadığını bakardık. Ama diyelim ki, odunu yakmanın bir yolunu bulmadık. Yine de, daha dolambaçlı ve elverişsiz bir yöntemle olsa da bir yanıt elde edebilirdik. Odunun normal sıcaklıklarda çürümesini beklerdim. Çürüme sırasında, sülfür yine havaya yayıldı ve biz de yeterince sabırı davranarak ve de çok duyarlı aygıtlar kullanarak çıkan bu sülfürü saptayabiliyoruz. Büyük

birleşme kuramını sınamaya çalışanlar odunu yakamayan kişiyle aynı durumdadırlar. Büyük Patlama'ya özgü sıcaklıklarla ulaşmamız mümkün değildir ve belki de hiç mümkün olmayacaktır. Bu nın karşısındaki seçenekimiz beklemek ve nadir olarak ortaya çıkan olayları görmeye çalışmaktadır. Böyle bir olayın en çarpıcı bir protonun bozunması olurdu. Bu da birleşme kuramlarının doğrulanmasını kolaylaştırır.

NADİR ORTAYA ÇIKAN OLAYLARI GÖZLEMEK İÇİN BİR STRATEJİ

Proton maddenin bir temel yapı taşıdır. Onun kendiliğinden bozunabile-

Kuvarkların biraraya gelip protonları oluşturmalarını bir Çin bilmecesine benzeterek kavrayabiliz. Proton ve nötronların hepsi kuvarklardan oluşur.

nadir olan bir olayın gözlenmesi hemen hemen imkansız görülmektedir.

Ancak böyle bir kötümserlik deneyel fizişçilerin ne denli becerikli olabilecekleri gerçekini göz ardı etmemektedir. Protonların bozunması için ortalama 10^{31} yıl gerekecektse, 10^{31} tane protonun yer aldığı bir parçacık topluluğu içindeki bir proton herhangi bir yıl içinde neden bozunmasın? Bu kadar proton vücutunuzdaki protonların toplamının 1000 katı kadardır. O halde plânimiz, çok sayıda atomun yer aldığı bir kümeyi sürekli gözleyecektir. Duyarlı aygıtlar kullanarak, bir proton bozunması olayı için kanıt olabilecek olayı görebilmektedir.

Geçen Ocak ayında, en büyük proton bozunması deneyine katılan bilim adamları gerçekleştirdikleri ilk deneyin sonuçlarını açıkladılar. 80 günlük deney süresi içinde hiçbir bozunma olayı görünmedi. Deneyi gerçekleştirenler şu yargıya vardılar: eğer proton bozunabilirse, bu enaz 10^{32} yıl gibi bir sürede olmalıdır. Bu süre özgün kuramsal hesaplarla bulunandan biraz daha fazladır, ama yine de kuramcılar kabul edebilecekleri sınırın içindedir.

Bu deneylerin başarısı ya da başarısızlığının büyük birleşme düşüncesinin gelecekteki gelişiminde büyük bir rol oynayacağını söyleyebiliriz. Bir fizikçinin dediği gibi; "Öyle görünüyor ki şimdi herkes bir proton bozunması olayını bekliyor." Büyük patlama'dan hemen sonraki evrede Evren'de bugün görünmeyen pek çok parçacıkvardı. Bunlardan vektör ve X-bozonlar gibi bazıları kararsız bir yapıdaydı. Bu parçacıklar, sıcaklık, çarpışmalar yoluyla bunları yeniden üretecek düzeyin altına düşünce hızla ortadan yok olurlar. Monopoller ve kuvarklar gibi diğer parçacıklar farklı nedenlerden dolayı normal olarak görünmezler. Örneğin, kuvarklar 10^{-5} saniyeden sonra üçlü gruplar halinde proton ve nötronlar biçiminde yoğunlaşırlar. İlk bakışta bunlardan hiçbirinin serbest bir durumda yaşamalarını sürdürmeyeceklerini bekleyebiliriz.

Bununla birlikte, Büyük Patlama gibi karmaşık bir olay sırasında şans eseri ortadan yok olmayan monopoller ve kuvarklar bulunabilir. Bugün böylesi emanet parçacıklar Evren'i bir baştan ötekine pek çok Uçan Hollandalı gibi geziniyor olabilirler. Eğer bu parçacıklardan herhangi biri bulunabilirse, Büyük Patlama senaryomuz için daha

doğrudan kanıt elde edebileceğiz demektir.

Tahmin edeceğiniz gibi hem kuvarklar, hem de monopoller yoğun araştırmalara konu olmuşlardır. Her iki durumda da, parçacığı laboratuvara kolayca tanımamızı sağlayan ayırdıcı birşey bulunmaktadır. Kuşkusuz monopolün doğada hiçbir yerde görünümen izole bir magnetik kutbu vardır. Kuvarkların ise elektron ve protonun elektrik yükünün üçte biri ve üçte ikisine sahip elektrik yükleri olmalıdır. Şartsızdır ama, bu parçacıkları saptama ya dönük başarılı araştırmaların en iyileri, aynı enstitüde aynı grupça yürütülen ve birbirile ilişkisi olmayan projelerden gelmiştir. Stanford Üniversitesi'nde William Fairbank'in yöneticiliğindeki düşük-sıcaklık laboratuvarında gerçekleştirilen araştırmalar bunlar.

Fairbank kuvarkları ararken, 20. yüzyılın başlarında elektronun elektrik yükünü ölçmek için geliştirilen deney düzeneğinin modern bir biçimini kullanmaktadır. Çok düşük sıcaklıklara kadar soğutulan bir oyuğun içine 1 mm çapında Niyobyumdan yapılmış bir top yerleştirilir. Magnetik alanlar kullanılarak niyobyumun bazı özelliklerinden yararlanılarak, top dengeye getirilir, öyle ki uzaya serbestçe yüler duruma ulaşır. Topun üzerindeki elektrik yükü, bağımsız olarak uygulanan bir elektriksel kuvvette karşı gösterdiği davranışa bakarak belirlenebilir. 1969'da, üçte bir elektrik yükü taşıyan bir niyobyum top bulundu. Bu, bir kuvarkin bir yerde yerleşmiş olabileceğiğini gösteriyordu. Ancak, sonucun her türlü tartışmanın ötesinde olmadığına inandığı için Fairbank yapılan çalışmaların sonuçlarını yazmayı reddetti ve deneyin yapılmasılarından sonraki yılları ayıtlarını yeniden yapmak ve geliştirmekle geçiridi. 1977'de deney tekrarlandı ve aynı sonuç alındı. Bugüne kadar, bu araştırma grubu, kesirli elektrik yüküne sahip düzinelere parçacık buldu ve kullanılan teknigue yönelik öldürücü bir eleştiriye de rastlanmadı. Bilim topluluğunun genel havası ise bu sonucun, dünyanın çeşitli yerlerinde benzer deneyler yapan pek çok gruptan birisinin onu yinelemesine kadar, kuvarkın bulunmasında bir "aday" olarak kalmasına yanadır.

Monopol olayı ise daha yakın bir zamanda yaşandı. Tam tarihi verirse, 1982'de Aziz Valentine günü (14 Şubat) saat 13.45'de, Blas Cabrera, çok düşük sıcaklıklarla ve çok küçük magnetik

alanları içeren deneyler yapıyordu. Deneylerin gerçekten düşük magnetik alanlarda yaptığı saptamakta kullanılan aygıtlardan birisi iki inç çapında küçük bir halkayıdı. Cabrera biliyordu ki eğer bir monopol bu küçük halkanın içinden geçecek olursa, kolayca tanınabilir karakteristik bir sinyal alımlıydı. Sakin bir pazar günü öğleden sonra, laboratuvara hiç kimse yokken bir sinyal kaydedildi. Büyük Patlama'nın ilk anından itibaren Evren'i baştan başa dolası durmuş olan bir monopol halkadan geçip gitmişti. Bir büyük saat sonra, Cabrera laboratuvara geldi ve kayıt aygıtına baktı. Yüzyılın en önemli bilimsel buluşlarından birisi olabilecek olan gördüğü bu olay karşısında aklından ilk geçen şey şu oldu: "Bir yanısı olmalı, ama nerde?"

Cabrera yoğun biçimde aygıtları kontrol etmeye başladı. Sinyalin laboratuvara birşey almaya gelen ve sisteme çarpan birisi tarafından meydana gelmediğini belirtmek için duyarlı ayıtlara bilerek bazı darbeler yönelttiği bir dizi test de yaptı.

Cabrera'nın deney konusunda diğer fizikçilerden daha kuşkucu ve eleştirel davranışa ısrarlı oldu, "monopol oyununda" yer alanlardan bir kısmını (buna bu yazının yazarı da dahildir) Büyük Patlama'dan kalan yadigarı görme olasılığının yabana atılmayacak denli büyük olduğuna inanmaya yöneltti. Cabrera deneyin daha gelişkin bir biçimini tasarımıladı. Geçen sonbaharda yeni ayıtlar veri almaya başladılar, ancak Mart ayı sonu itibarıyle henüz ikinci bir olay kaydedilmemiştir.

20. yüzyıldaki yaradılış efsanemizin Evren'in başlangıcı için bize sunduğu resim, görülüyor ki, şaşkıncı derecede düzenli ve basittir. Bizi bugünlere getiren evrim, Shakespeare'in sözünü ettiği İnsanoğlunun yedi aşamasının hiçbirinden pek farklı olmayan bir dizi aşamadan geçmiştir. Her aşama, ya farklı bir madde biçimile ya da maddenin davranışını düzenleyen birbirinden farklı temel kuvvetlerin sayıyla belirlenir. Örneğin, çağımız, atomların var olduğu ve dört temel kuvvetin birbirinden farklı olarak bulunduğu bir dönem olarak düşünülebilir. Bu gelişmeyi, Büyük Patlama'dan sonraki bir milisanyenin yüzde biri kadar bir zamana doğru geri götürürebiliriz. Bunu yaparken, dünyamız laboratuvarlarında doğrudan ve defalarca doğrulanmış kuramları kullanırız. Atom, çekirdek ve elementer parçacık çağrıları yabancımız de-

ğildir. Bu noktayı aştıktan sonra, daha fazla ileri gitmeden teknik yeterliliğimiz tikanır. Rehber olarak yeni birleşme kuramlarını kullanmak zorunda kalırız. Bu kuramların bazı yönleri, örneğin zayıf etkileşimle elektriksel kuvvetlerin birleşmesi, yeterli deneyel sinamadan geçmiştir. Bu nedenle bunların doğruluğuna bir ölçüde güvenebiliriz. Kuvvetli etkileşim, Büyük Patlama'dan sonraki 10⁻³⁵inci saniyede donmasını ele alan kuram ise daha az sağlamdır ve onun öngördüğü sonuçları doğrulayacak deneyler siz bu satırları okurken devam etmektedir. Kuramsal araçlarımız bizi 10⁻⁴³ saniyede bütünüyle yalnız bırakır. Bu sinirda, evrensel çekimin diğer kuvvetlerle nasıl birleşeceğini söyleyen kuramlar üzerinde halen çalışılıyor. Ancak, birkaç kısa yıl içinde sağlanan ilerlemeye bakınca, bilginin bu son sınırları da bir gün aşılacığını ve Zaman Sıfır'a ulaşılacağını düşünmek aşırı iyimserlik sayılmaz.

BİR SONSUZ YOĞUNLUK DURUMUNA GERİ DÖNÜŞ

Orada ne bulacağımızı sanıyoruz? Bazları bilimin yöntemleriyle tanınamayacağımı iddia etseler de bu soru çarpıcıdır. Zaman Sıfır'a doğru geri gitmeyi -10⁻⁴³ saniyedeki engeli göz önüne alınmadan- en basit biçiminde sürdürsek, bir sonsuz yoğunluk durumuya karşı karşılaşırız. Matematikçiler bu duruma **singülär** derler. Eğer tam bir bileşik kurama ulaşırsak ve bu da bizi kaçınılmaz olarak bir singüláriteye geri götürürse, daha ileriye **hicbi** zaman gidemeyebiliriz.

Bununla birlikte bazı fizikçiler, bildiğimiz yasaların, doğanın yaratılışını açıklarken kullanılmasını tartışma konusu yapmaktadır. Belki de Evren hiç madde ihtiya etmediği sıradır kararsız bir durumdaydı ve maddenin ortaya çıkışına daha önce sözü edilen bir dizi örnegin arasında ilk donma olaydı.

Umarım bu böyledir. Daha önce şunu öğrendik: Evren öyle bir yapıya sahiptir ki şimdilik bu anda burada keşfettigimiz yasaları alıp buñları, yaratılışını izleyen 10⁻⁴³ saniye içindeki Evren'in bir resmini çizmeye kullanmamız mümkünür. Bu resim, zamanda geriye gitmek, Evren'in artan ölçüde basit ve güzel olduğunu göstermektedir. Aynı yasalar bizi yalnızca yaratılış anına değil, onun da öncesine görmekte kullanılabilecektir, herhalde çok daha güzel olurdu. □

ANKARA SANAT TİYATROSU

TEL : 25 02 56

GELİN

25 Yaşı Birlikte
Yaşayalım

Her Seyircimizden 1000 TL.

25 Yaşa Doğru

Dostlukla

Hesap No : 87239 . İş Bankası Yenişehir Şb. - ANKARA

Varlık

VARLIK ABONE KAMPANYASI 3500 TL karşılığı bir yıllık abone olan okurlarımıza Varlık Yayınlardan ve çeşitli yayınevlerinden seçekleri 1260 TL tutarında armağan kitabı Ayrıca indirimli kitap edinme olağanı ayrıntılı bilgi isteyenlere broşür gönderilir.

Şubat sayısında:

MIZAH VE KARİKATÜR ÖZEL BÖLÜMÜ

Geçmişen günümüze örnekleriyle baskı dönemlerinde mizah ve karikatürün işlevi sorunları

Gülenin Mantarı ve Felsefesi / Afşar Timuçin / Karikatürün Vitaminli Basılı Değil Özgür! / Türk Karikatürü / Haluk Şahin / Tanrımat / Cumhuriyet / Türk Karikatürü / Turgut Çeviker / Mızahtaklerimiz / Tarih Dursun K. / 80 Sonrası Karikatürde Yeni Tadlar / Kemal Gökhan / Osmanlı ve Günümüz Türk Karikatürü Üzerine Turgut Çeviker ile Konuşma / İomer Ateş / Basılı Dönemi Çizerliğimi Nasıl Etkiledi? / Tan Orali / Anılarından / Ferrun Doğanı / Kapalı Devreden Mizah / İali Uvi Ersoy / "Mavi" Korkusu / Hısan Cemal /

Kalkın Nâzım'a Gidelim (Fahri Erdinc'in anıları) / Orhan Kemal'den Kemal Süker'e (Mektupları) / Birey-Toplum ve Bireycilik-Toplumculuk / Erdinç Özköylü / Sanat Odulleri: Statükoya Koştek mil, Destek mil? / Veysel Ataymanı

Varlık - Çağaloğlu Yokuşu 40/2 İstanbul. Posta çekli no: 119822

Barış Düşüncesi
ve Sorunları

'87/1
de

BAYİLERDE

60. YIL HASAN HÜSEYİN ŞİİR YARIŞMASI

26 Şubat 1984'te yitirdiğimiz Ozan HASAN HÜSEYİN'in 60. doğum yıldönümü 4 Mart 1987'dir. Bununla ilgili olarak büyük özañın adına yurtiçi, yurtdışı kuruluşlar ve dost yayın organlarının dayanışmasıyla bir, "60. YIL HASAN HÜSEYİN ŞİİR YARIŞMASI" açılmıştır.

Amaç: yazın tarihimize toplumcu gerçekçi anlayışın güclü ozanları arasında yerini alan HASAN HÜSEYİN'in dünya görüşünü paylaşan ve buna koşut ürün veren genç ozanları özendirerek, yapıtlarının gün ışığına yakmasına yardımcı olmaktır.

1- Bu yarışmaya; ilk kitapları 1983'ten bu yana yayımlanmış ozanlarla, şiirleri henüz kitaplaşmamış olanlar katılabılır.

2- Konu serbesttir. Bir ozan, birden çok yapıtlı yarışmaya katılabılır.

3- Her yapıtlı, iki aralıklı daktilo ile kâğıdın önyüzüne yazılarak 10 kopya (fotokopi olabilir) gönderilmelidir.

4- Zarfa; katılımcı ozanın gerçek adı, açık adresi, imzalı katılma dilekçesi ve kısa yaşamöyküsüyle bir fotoğraf eklenmelidir.

5- Yarışmaya son katılma tarihi, HASAN HÜSEYİN'in doğum yıldönümü olan 4 Mart 1987'dir.

6- Ödül sekreterliğinde değerlendirilecek şiirler, daha sonra açıklanacak olan "seçici kurul'a sunulacak ve sonuç, 1987 yılı Aralık ayı içinde kamuoyuna duyurulacaktır.

7- Yarışma birincisine, düzenlenecek bir törenle Ozan HASAN HÜSEYİN'in 60. Doğum Yıldönümü anısına bir plaket verilecektir. Öteki katılımlar açıklanmayacaktır.

8- Yarışma ve yapıtların gönderileceği adres: 60. Yıl Hasan Hüseyin Şiir Yarışması Azime Korkmazgil

Bilgi Yayınevi Meşrutiyet Cad. 46/A Yenişehir-ANK. Tel: 31 81 22

Rejime Katılanlara

Bertolt Brecht

Baskının arttığı zamanlarda
Ekmeğinden olmamak için
Kimisi, rejimin sömürüyü ayakta tutmak adına işlediği
Cinayetlere ilişkin gerçeği
Artık söylememeye karar verir, ama
Rejimin yalanlarını gerçek gibi yaymaya da
Katılmayacaktır asla, yani,
Hiçbir şeyi açığa dökmemek,
Ama şirin göstermeye de katılmamak hiçbir şeyi.
Böyle yapan kişi, baskının arttığı zamanlarda bile
Hiç değilse kişiliğini yitirmemeyi
Sağlama almaya karar vermiş görünse de
Gerçekte
Ekmeğini yitirmemeye karar vermiştir yalnızca.
Evet, onun bu gerçek olmayanı söylememeye kararı,
Bu andan itibaren
Gerceği söylemeyeip susmasını sağlamıştır artık.
Kuşkusuz, pek kısa bir süre
Uygulanabilir bu. Ama
Böyle bir zamanda
Ağızlarından istenen yalanlar da çıkmaksızın
Dairelerde, redaksiyonlarda,
Ve laboratuvarlarda, fabrika avlularında
Gidip gelirken onlar
Zararlı olmaya başlamışlardır bile.
Kanlı cinayetlere gözünü kırmadan bakan,
Doğallık görüntüsü verir
O cinayetlere, Korkunç alçaklısı,
Yağmurun yağması gibi dikkate değilmez
Bir şey olarak gösterir. Ve engellenmez
Bir şey olarak, yağmurun yağması gibi. Böylece
Susmasıyla da
Destek olur o cinayetlere. Ne var ki,
Ekmeğinden olmamak için o kişi,
Yalnızca gerçeği söylememek değil
Yalani söylemek durumuna da girdiğini
Farkedecektir az sonra. Ezenler,
Ekmeğinden olmamak için orada hazır durana
Az çok da anlayışla yaklaşırlar hani.
Bir satılmış olarak dolaşmıyor o,
Bir şey almış değil ki,

Bir şey vermemiş yalnızca.
Egemenlerin masasından kalkıp da bir şakşakçı
Nutuk çekmek için ağzını açtığında
Dişlerinin arasında çöplendiklerinin artığı görünürse
Övgüleri gene de kuşkuyla dinlenir belki. Oysa,
Daha dün egemenlere saldırmış ve
Ziyafet sofrasına da çağrılmamış olanın değeri
Daha fazladır. O
Ezilenlerin dostu değil mi? Tanırlar onu.
O ne diyorsa, odur,
Neyi demiyorsa, o değildir.
Ve şimdi işte diyor ki,
Baskı yoktur.
Katil en fazla
Öldürdüğü kişinin kardeşini satın alıp
Onu göndermeyi yeşler, kardeşinin
Çatıdan düşen bir kiremitten öldüğü yalanını
Gidip doğrulasın diye. Ama işte
Basit bir yalan da yetmez olur bir süre sonra
Ekmeğinden olmak istemeyene.
Kendi gibileri öyle çok ki. Hızla,
Tüm ekmeğinden olmak istemeyenler arasındaki
Acımasız yarışın içinde bulur kendini; Artık,
Yalani söyleme isteği de yetmez olmuşdur.
Yetenek gerek ve duygusal katılım da isteniyordur.
Ekmeğinden olmamak isteği, söylenenemez olanı
Gene de söylemek için
En uyak tutmaz saçılığa, özel bir sanatla
Anlam kazandırma isteğinin, içindedir artık. Dahası,
Onun tüm ötekilerden de fazla
Övgüler bulup sunması gerek, ezenlere. Çünkü o.
Önceleri baskıya karşı çıkmış olmaktan
Sanıktır hâlâ. Böylece
Yalancının en vahşisi olup çıkar, gerçeği bilenler.
Üstelik bütün bunlar da ancak
Birinin çıkış基因 de
Onların, bir zamanlar dürüst, bir zamanlar saygın
olma suçlarını
Kanıtlamasına kadar sürer. Ve,
Ekmeklerinden, olurlar!

Lermontov'un Gerçekçiliğe Katkısı

"Çağımızın Kahramanı"

Aydın Süer

"Çağımızın Kahramanı" Rus yazısında henüz olgunlaşmamış olan gerçekçiliğe ruhbilimsel bir boyut kazandırmıştır. Lermontov'un bu eserinde ortaya koyduğu yenilik, ruhbilimsel gerçekçilik yönteminin özünde yatan, "insanın ruhsal sürecine" diyalektik bir yaklaşımıdır. Bu yaklaşım daha sonraları, özellikle Tolstoy'da tam bir olgunluğa ulaşacaktır.

Mihail Lermontov 1814-1841 yılları arasında yaşamış, Rusya'da Dekabrist hareketin acımasızca bastırıldığı dönemi izleyen suskuluk ve baskı ortamında, Rus toplumunun çok değişik kesimlerini temsil eden kişilerin yaşam ve düşüncelerini ortaya koymuş bir yazar ve şairdir. Doğa, aşk, yalnızlık konularını içeren şiirlerinin yanı sıra, toplumsal konulara değinen şiirleriyle de Puşkin'in bir izleyicisidir. Belinsky'in Lermontov, "Rus toplumunun tarihsel gelişim zincirinde yeni bir halka", Herzen için ise, "dönemin ruhunu dile getiren bir yazar"dır. Demokratlar Lermontov'un sanatını, düşünce ve umutlarının bir anlatımı olarak algılamışlar ve yapıtlarında, içinde bulundukları ruhsal durumun bir çözümlemesini bulmuşlardır.

Çarlık yönetimi ve soylu sınıf için ise Lermontov, bir soylu olmasına karşın, Griboedov ve Puşkin gibi, yapıtlarıyla ortalığı bulandıran, özgürlük düşünceleri dile getirerek, çokıntıya ugarmış Dekabrist ruhu canlandırmaya çalışan tehlikeli bir yazardı.

"Çağımızın Kahramanı", Lermontov'a büyük ün kazandıran ve onu olumsuzlaştıren bir yapıttır. Romanı yazış amacını yazar, yapıtlının önsözünde, kendisine yönelik eleştirileri yanıtırken ortaya koyar: "İnsanların tatlıyla beslendikleri yeter; mideleri bozuldu artık. Onlara biraz acı ilaç, katıksız gerçek gerek" ⁽¹⁾. Bu sözleriyle romanını yazarken gerçekçi bir yöntem izleyeceğini vurgulayan yazar, kahramanı Peçorin'in günlüğüne başlarken yazdı, "İnsan ruhunun (isterse en basitinden olsun) tarihi, sanmam ki tüm bir ulusun tarihinden daha az ilginç, daha az eğitici olsun" sözleriyle de romanı ruhbilimsel bir temele oturtacağını belirtir. ⁽²⁾

"Çağımızın Kahramanı"nın ilk üç bölümü, "Bella", "Kaderci" ve "Taman" 1839-40 yıllarında "Anayurt Notları" dergisinde yayımlanmıştır. Yapıtlar olarak, "Maksim Maksimiç" ve "Prens Meri"nin daha önceki bölümlere eklenmesiyle uzun öykü derlemesi olarak çıktı. Her bir öykü, olay örgüsünden bağımsız olmasına karşın, bir bütün olarak roman niteliği kazanıyor ve çağdaş genç bir adamın ruhsal portresini, ustaca ve düşündürücü bir biçimde ortaya koyuyor. Paul Foote, öykülerin karmaşık bir sira izlemesini, Lermontov'un, kahramanının ruhsal yapısının karmaşıklığını daha belirgin bir biçimde ortaya koymak amacıyla uyguladığı bir yöntem olarak algılamaktadır. ⁽³⁾

KAHRAMANIMIZ PEÇORİN

Lermontov romanını, kendi deyişiyile, "sık sık rastladığım çağdaş insanı, kendi anladığım biçimde betimlemek" amacıyla yazmıştır. Bu aynı zamanda, Puşkin'in "Evgeniy Onegin'i" yaratırken ortaya koyduğu savdır. Bu yüzden Belinsky, Peçorin'i çağının Onegin'i olarak adlandırır. ⁽⁴⁾ Paul Foote de, Puşkin'in kahramanı Onegin'in adını Onega ırmağından, Peçorin'in ise Peço-

tiyorum", der ve bunu "insan kalbinin zavallı alışkanlığı" olarak tanımlar.

Belirli bir toplumsal ve siyasal görüşü de yoktur. Toplum yapısı, kişilerin içinde yaşadıkları koşullar onu ilgilendirmemektedir. Sınırsız bireyciliği ve bencilliği buna eklenince yapayalnız bir kişi olarak belirir. Bu yüzden dostluğa da önem vermeyi düşünen, iki dosttan birisi diğerinin kölesi değildir.

Yaşamda herhangi bir amacının bulunmaması da Peçorin'i mutsuz etmektedir. Çünkü içinde büyük güçlerin varlığını duymakta, mutlaka soylu bir amaç için dünyaya geldiğine inanmaktadır. Fakat yaşamı anlamsız davranışları, düellolarla, Don-Juanca hareketlerle, topluma hiçbir katkıda bulunmadan akip gitmektedir.

Bu denli karmaşık bir ruh yapısına sahip bir kişinin mutsuzluğu da kuşkusuz kaçınılmazdır. Peçorin sık sık insanca duyguların etkisi altında girmekte, acıma duyguları bazı anlarda üstün gelmekte, fakat bunlar hemen bastırılmaktır ve bu çelişki onun yaşamdan daha da soğumasına yol açmaktadır.

Peçorin bu mutsuzluğun Maksim Maksiç'a söyle anlatır: "Başkalarının acılarına neden olduğum an, ben de onlardan daha az mutsuz değilim.. gerçek olan şu ki, ben de acılmaya çok muhtacım.. ruhumu toplum bozmuş, kafam kuşkulu, kalbim hiç doymak bilmiyor, hiçbir şey beni oyalamıyor, kendere de zevke alıştığım gibi çabucak alıyorum. Bundan dolayı da yaşamım günden güne anlamsızlaşıyor." ⁽⁵⁾

Peçorin, kişiliğinde belirginleşen olumsuzlukları toplumun kendisine karşı olan tutumuyla açıklamaya ve kendisini haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Prens Meri'ye söyle der: "Çocukluğundan beri... herkes yüzümde kötülik belirtileri okuyordu. Sonunda da dilekleri gerçekleştii... Alçak gönüllüydüm, beni hesaplı olmakla suçluyordular; beni anlamayıp, hep kırıydı. Kinci oldum. Tüm dünyayı sevebilirdim; beni kimse değerlendirmemi, ben de dünyadan nefret etmemi öğrendim... En güzel duygularımı, alaya alırlar korkusyla, ruhumun derinliklerine gömdüm. Onlar da orada öldüler. Hep gerçeği söyledim, inandıramadım; ben de aldatmaya başladım." ⁽⁶⁾

Peçorin'deki etkinlik arzusuyla, bu etkinliğin yararsızlığı sorununu, önce Belinsky, daha sonra da Dobrolyubov farketmiştir. Belinsky'e göre Peçorin, "etkinlik arzusuya doludur, fakat bu, boş bir etkinliktir." Dobrolyubov ise,

Peçorin'in davranışlarını, "işe yaramaz bir kavgacılık" olarak tanımlar. ⁽⁷⁾ Chernishevski de "onda çok güçlü bir ruh var, gerçekten güçlü bir iradeye sahip... fakat yalnızca kendisini düşünüyor.", demektedir. ⁽⁸⁾

Dobrolyubov, Peçorin'i yalnızca eleştirmekle kalmamış, onu doğuran toplumsal koşulları da değerlendirmiştir. "Oblomovluk Nedir?" yazısının yazarı, gerçekçi bir yaklaşımla, "başa koşullarda, değişik bir toplumda, Peçorin kahramanca (topluma yararlı) davranışlarında bulunabilirdi", demekte ve Peçorin'i bir ölçüde savunmaktadır. ⁽⁹⁾ Gerçekten de, içinde bulunduğu çevrede ve toplumsal koşullarda Peçorin'den topluma yararlı herhangi bir etkinlik beklemek boşanadır. Yine de kendisinin içmecelerde, yönetimle dengeli bir anlaşmazlık sonucu, "görülen lüzum" üzerine sürgünde bulunmuştu, kişiliğini değerlendirmede dikkate alınmak gerektir.

MAKSİM MAKŞİMİÇ, GRUŞNİTSKİY VE DİĞERLERİ

Romantik ikincil kişiler, Peçorin'in kişiliğinin daha iyi anlaşılmamasına yardımcı olmaktadır. Maksim Maksiç, Puşkin'in "İstasyon Şefi" öyküsüyle Rus yazısında ilk kez ortaya koyduğu "küçük adam" tipinin bir çeşididir. Temiz yürekli, yalnız, içten ve çikarsız bir dostluk anlayışına sahiptir. Fakat yaşamı boyunca böyle bir dostluğu ve sevgiyi bulamamanın acısını çekmektedir. Bu özelliklerile Peçorin'e karşı ahlaksal bir üstünlük sağlamaktır, ama ne var ki, dünyaya bakış açısından darlığı ruhsal ve kültürel açıdan yalnızlığı, kişileri ve olayları yeterince değerlendirebilme yeteneğinden yoksunluğuya Peçorin'in yanında çok silik kalmaktadır.

Soylu ve varlıklı bir aileden gelmekle birlikte şöhret ve gösteriş düşkünlüğü bir kişi olan Gruşnitskiy de ilginç bir tip olarak karşımıza çıkar. Kolaylıkla etki altına giren, gelişmemiş bir kişiliği vardır. Görünüşteki gururunun ve cəsaretinin altında, basit tutukları olan dar kafalı, çağının sorunlarından uzak bir kişi yatomaktadır. Sınıf atlama çabaşı ve hırsı sonucunda uğradığı acı son Puşkin'in Maça Kızı yapıtında German'in, Stendhal'in "Kirmizi ve Siyah" romanında Julien Sorel'in sonunu anımsatır. Zira bu sınıf atlama hırsına kapılan kahramanların hepsi de düş kırıklığının ötesinde acı durumları karşılaştırır.

Lermontov

PEÇORİN, YARATICISININ KİŞİLİĞİNİ Mİ YANSITIYOR?

Birçok eleştirmen, Peçorin'in kişiliğinde Lermontov'un kendisini betimlediğini öne sürer. Gerçekten de yazarın kişisel yaşamı, özellikle şiirleri incelenliğinde, Peçorin aralarındaki ruhsal, düşünsel ve fiziksel benzerlikleri hemen yakalamak olasıdır. Lermontov ise romanın önsözünde buna kesinlikle karşı çıkmaktadır. Belinsky, bununla ilgili olarak şunları yazar: "Yazar, kendisini tümüyle Peçorin'e yabancı bir kişi gibi göstermesine karın, ona sempati duymaktadır. Olaylara bakış açılarında

Peçorin'in yakın dostu doktor Verner ise, kuşkulu zekâsı ile Rus toplumda beliren ilk materyalist tipleridir. Soylu olmayan bir demokrat olan Verner, Peçorin gibi soylu toplumdan nefret etmektedir. Fakat doktor Verner, kişiliğinin ve görüşlerinin olgunluğu ve topluma karşı görevini yine getirişi ile Peçorin'den daha üstün bir kişiliğe sahiptir. Çağdaşları, doktor Verner ile Lermontov'un Stavropol'den arkadaşı olan akıllı ve dekabrist dostu doktor Mayer arasındaki benzerliği vurgulamaktadırlar.

Kadın kahramanlar, özellikle Peçorin'in bencil yanının açığa çıkmasına yardımcı olurlar. Çerkez kızı Bella, sevgisinin içtenliği, kişiliğinin yalnızlığı ile Rus yazarının en ilginç kadın tiplerindenidir. Bencil Peçorin'in sevgisini çok kişi bir süre sonra, kişiliğinin tekdüzeligi nedeniyle yitirir. Prens Meri ise Fran-

sız romanlarının etkisiyle yetişmiş, romantik, aynı zamanda şımarık bir soyludur. İlginç olan hersey onu çekmektedir. Önce Gruşnitskiy'e, daha sonra da Peçorin'e ilgi göstermesi bu yüzdedir. Sonunda o da Peçorin'in gururunun ve bencilliğinin kurbanı olmakta kurtulamaz. Evli bir kadın olan Vera, Peçorin'in gerçekten sevdigi tek kadındır. Peçorin'in tüm olumsuz özelliklerini bilmesine karşın, onu özerili bir aşla sevmektedir. Sınırsız bir başgöme ve erkeğinin üstünlüğünü kabullenme duygusu, onun en büyük özelliği dir.

"Çağımızın Kahramanı" Rus yazısında henüz olgunlaşmakta olan gerçekçi ruhbilosel bir boyut kazandırmıştır. Lermontov'un "Çağımızın Kahramanı"nda ortaya koyduğu yenilik, ruhbilosel gerçekçilik yönteminin özünde yatan, "insanın ruhsal

sürecine" dialektik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım daha sonraları, özellikle Tolstoy'da tam bir olgunluğa ulaşacaktır. □

- 1) M.Y. Lermontov, *Soçineniya*. Tom II. Moskva, 1970. s.581.
- 2) Aynı eser. s.626.
- 3) Lermontov A. *Hero of Our Time. Introduction*. Penguin Books, 1983. s.15.
- 4) *Istoriya Russkoj Literaturi XIX. veka. Pervaya Polovina*. Moskva. Prosveschenie. s.350.
- 5) Lermontov, A. *Hero of Our Time. Introduction*. Penguin Books, 1983. s.9.
- 6) Aynı eser. s.11.
- 7) M.Y. Lermontov. *Soçineniya*. Tom II. Moskva, 1970. s.609.
- 8) Aynı eser. s.671.
- 9) A.N. Sokolov. *Istoriya Russkoj Literaturi XIX. veka*. I. Polovina. Moskva, 1976. s.608.
- 10) *Istoriya Russkoj Literaturi XIX. veka. Pervaya Polovina*. Moskva. Prosveschenie. s.353.
- 11) A.N. Sokolov. *Istoriya Russkoj Literaturi XIX. veka. Pervaya Polovina*. Moskva, 1976. s.608.
- 12) Aynı eser. s.611.
- 13) *Istoriya Russkoj Literaturi XIX. veka. Pervaya Polovina*. Moskva. Prosveschenie. s.351.

İKİ OYUN
Richard Waverly Davası/Rolf Schneider
Sonuncular/Maksim Gorki
945 lira.
Çeviren: Yılmaz Onay

KADINLARIN ÖZGÜRLÜĞÜ
Aleksandra Kollontay
Çeviren: Yasemin Çongar
1000 lira.

**YARIN
YAYINLARI**

* Tek isteklerde ederi kadar posta pulunu göndermeniz yeterlidir. Ancak dörtbin lirayı aşan istekler ödemi ve yüzde yirmi indirimli gönderilmektedir. Adres: Asmalı Çeşme Sok. 14/2, Binbirdirek-İstanbul

BİLİM VE SANAT KİTAPLARI

YENİ ÇIKTI

NAZIM HİKMET

Sanat Edebiyat Üstüne

Kendisine hep büyük sanatçı gözüyle bakılan Nazım Hikmet, sanat ve edebiyat üzerine yazı ve düşüncesiyle aynı zamanda bir sanat kürancısı ve estetikçi olarak büyük öneme sahiptir.

Bu kitap onun bu yönünü göstermektedir. 1575 lira. Hazırlayan: Aziz Çalışlar

TOPLULUK VE BİREY

Sovyet Toplumsal Ruhbilimi

A.V. Petrovski

2. Cildi yeni çıktı

FÜSTA

CHARLIE CHAPLIN

Makinenin parçası olan emekçi (Asrı Zamanlar)

Sinemadan/Videodan

"Çağdaş Zamanlar"

Çağdaş Şarlo

Hüray- Caner Fidaner

Charles Chaplin dendidgesinde aklınıza yalnızca savrulkamalı kısa güldürü filmleri geliyorsa eğer, sinema dilinin bu büyük ustalıkla betimliyor: Bir yanda yokluk, ekonomik kriz, işsizlik, öte yanda grevler, işçi hareketleri... Şarlo film boyunca oradan oraya dolaşır ve bu fon üzerinde kendine bir yer, bir gelecek arar.

Chaplin'in gördüğü ve seyirciye gösterdiği çelişkilerin çoğunu Şarlo görmez ve anlayamaz.

Şarlo, neler olup bittiğini fazla sorulmadan çevreye uyar. Bant işçisi olarak akşamda dek vida sıktığı fabrika, dişli çarkların aralarına dolanacak denli makinelere yakındır. İşçinin yemek yerken bile çalışmasını amaçlayan (ve günümüzün hamburgerli hızlı öğle yemeklerini çağrıştırın) yemek makinisinin denediği o tadına doymulmaz sahne, Şarlo'nun nasıl bir makinenin parçası gibi algılandığını izleriz. Ancak bu aşırı uyum Şarlo'yu toplum dışına, bazan akıl hastanesine, bazan hapse sürükleyecektir. Böylece film, bir yandan Taylorizmin öte yandan ortak yumculuğun (conformism) benzersiz bir eleştirisini haline gelir.

Şarlo'nun çıkar hesapları uzun vadeli değil, kısa vadeli dir. Bantta yeri geçmeden bir kaç saniye daha oyalanmak onun için bir kazançtır. Gece bekçi olarak iş bulduğu süpermarketteki olağanlardan bir gecelik de olsa "yaralarınken", ertesi gün atılacağını düşünmez bile.

Şarlo azla yetinir. İyi bir yaşam kurmanın yerini bazan ev gibi dönenmiş bir hapsane hücresi, bazan dökülen bir külbe tutabilir. Ama Şarlo'nun düşgündü zengindir, sevgilisiyle birlikte kurulan iyi bir evde yaşama düşünün verdiği zenginliği ise gerçek yaşam hiçbir zaman sağlayamamaktadır.

Ancak Şarlo'yu olumlu ve sevimli bir tip haline getiren bir başka özelliği daha vardır: İnsancılığı. Bir gecelik

bekçiliğinden sevgilisi ve eski arkadaşlarıyla birlikte yararlanır. Polise Kelepçelenmiş olarak hapse giderken büfeden aldığı/çaldığı çukulatlar kendisi için değil, çocukların içindir.

Şarlo'nun yoksul sevgilisiyle olan ilişkisi de insancı bir temel üzerinde ve yardımlaşma, dostluk, özveri gibi olumlu kavamlar çerçevesinde gelişir.

Bu ilişki biçimini, aslında kapitalist sistemin zorladığı ilişki biçimine Chaplin'in Şarlo eliyle sunduğu seçenekir. Bunu, Şarlo'nun son sahnedeği sesli ama sözsüz dansıyla daha iyi anlarız. İnsanın defalarca izlemekten bkmayaçağı o dans,inema sanatının söyle pek de gereksini olmayan özgül dilinin yetkin bir örneği olmakla kalmaz. İçtenlikten uzak bir kadın-erkek ilişkisi ni anlatan bu dans ile çıkara dayalı ilişkiler büyük bir incelikle tasalanır.

Şarlo küçük adamdır, güçsüz görünü ama denetleyemediği bir gücü de sahiptir: bütün fabrikayı tek başına durdurabilir, tahrif edebilir; yapımı bitmemiş koca gemiyi denize indirebilir; eline bir kırmızı bayrak geçerse, ardından yürüyen işçilerle birlikte "tehlikeli" hale gelebilir, vb. Seyirci olarak bize farkettiği bu gücünü Şarlo göremez, bu nedenle de denetleyemez.

Filmin sonunda Şarlo hâlâ neler yapabileceğini farketmiş değildir. Ama onda başka bir değişiklik olmuştur: artık yalnız değildir, kendi geleceğini tek başına değil, aynı toplumsal statüyü paylaştığı sevgilisiyle birlikte arayacaktır.

Chaplin, Çağdaş Zamanlar'da yüzümüzün sancılarını, çelişkilerini sergiliyor ve ancak insan ilişkiler temeline oturabilecek olan gelecek umudunu seyirciye eleştirel gerçek bir bakışla ve başarıyla duyuruyor. Bu filmi bulun, izleyin, siz de bu büyük ustanın emeğine saygı duyacaksınız.

(* Çağdaş Zamanlar (Modern Times), Yönetmen: Charles Chaplin, Oynayanlar: Charles Chaplin, Paulette Godard, 1936 yapımı, siyah-beyaz bir Amerikan filmi.)

Tutuklanan Kültür

Mümtaz İdil

"Akbalığın tutmuşlar, içini temizlemeşler (yalnızca üremesine yarayacak organını bırakmışlar) ve kuruması için gündeş asmişlar: Bırak kurusun güneşte! Üçüncü gün akbalığın karın derisi buruşmaya başlamış, kafası kurumuş, beyni havalandı gevşemiş."

Ve akbalık böylece yaşamaya başlamış.

- Ne güzel! - diyormuş durmadan, - iyi ki bütün bunlar başına geldi. Artık benim ne fazla fikrim, ne fazla duygum, ne de fazla vicdanım var ve ne de bunlara benzer şeylerim olacak. Bende ki gereksiz her şeyi havalandırdılar, temizlediler, kuruttular ve bundan sonra ben artık kendi yolumda kolay ve saf adımlarla yürüyebilirim!"¹⁰

19. yüzyılın en büyük yergi yazarlarından Saltikov-Şedrin (1826-1892), yazdıklarını gelecek kuşakların okuyacağını tahmin etse de, güncellliğini bu derece koruyacağının her halde tahmin edememiştir. Öyle ya, yazarın bir umudu da, gelecekte değişeceğini, en azından daha iyiye gideceğine inandığı bir dünyasının olacağıdır.

Tarihin hemen her döneminde kiteler, haklarını kısıtlayan iktidarlarla karşı çıkmışlar; ama, kültürel ve düşünSEL alandaki haklarından çok gündelik yaşamlarını devam ettirecek haklarını savunmaya çalışmışlardır. Kültürel ve düşünSEL alanda başkalarının kendilerini yönlendirmesine ses çıkarmayarak, hatta biraz da böyle bir yönlendirmeyi seçerek, ruhsal zorbalığa boyun eğmişlerdir. Kuşkusuz, bu kendiliğinden olveren bir gelişim değildir. Gündelik yaşamları daraltılan insanlar, ancak karşı karşıya kaldıkları anda, kendileri dışında da bir dünyasının varlığını farkedebilmektedirler.

Çarlık Rusya'sının son dönemlerine bakıldığından, gündelik yaşamı sürdürme endişesinin kültüre ne denli darbe vurduğu açıkça görülür. Başak Yayınları'ın ikinci kitabı olarak okura ulaşan hiçbir duygusal müdahale bulun-

şan "Devrimlerin Devrimi"¹¹nden Jean Elleinstein¹², hiç abartıya kaçmadan, nesnel bir gözle Sovyet Devrimi'ni, onu yaratılan koşullarıyla birlikte ele alarak anlatmaktadır. Kitabın en önemli özelliklerinden biri de, neredeyse boş kulanılan tek bir cümle olmadan, karmaşık bir olayı kısa ve yalın biçimde anlatmasıdır. Kültürün ne denli baskın olduğunu;

İŞİ OLURUNA BIRAKMAK

Kültürel bağımsızlığın yok edildiği toplumlarda; oblomovluk, adamsendecilik, gevşeklik insanların 'zayıflığını' ortaya koymaktadır, ama bu 'zayıflık' varolan değil, yaratılan bir zayıfluktur. Bu da, "mutluluk arama" gibi yapay ve yakın bir hedef yaratmakta, insanlar teknolojinin tüm nimetlerini bireysel mülkiyetleri altına alabilecekleri bir mutluluk yolunu seçmektedirler. Sürekli örselenen umutlar geçmişin tümüyle yadsınamak ve her türlü toplumsal hareketi kendi dışlarına itmek eğilimini gerektirmektedir. Böylelikle de insanlar, işi oluruna bırakmak ve bir çeşit kadeciğe teslim olmak yolunu seçmektedirler. Kant böyle bir durumdan alayla söz eder: "İşi oluruna bırakmak ne kolaydır! Benim yerime aklı olan bir kitabım, benim yerime düşnen bir yönetici, bana hangi gidaların uygun olduğunu, benim yerime saplayan doktorum var; öylese niçin kendimi sıkıntıya sokayım? Parasını ödeyebildiğim sürece dü-

şünmemeye gerek yok; başkaları bu can alıcı işi benim yerime yapar nasıl olsa."¹³

Ama yine tarihin hiçbir döneminde iş oluruna bırakılmamıştır. Her dönemde, mücadelelerini kalemleriyle sürdürmen olmuştur. Sözelimi, **Gülten Akın**, "42 Gün"¹⁴ kitabında, "otobüs kuyruklarında bekleme, haftada bir banyo yapabilme, üstüne çamur sıçratıp şoförü mahkemeye verememe" gibi gündelik sorunların ötesinde bir dünyada, kimi anaların çocukları için verdiği savaşımı, çektığı sıkıntıları şiirsel bir dille anlatıyor. Her bölümde ayrıca bir şiirle destekleyen yazar, dar bir alanı merkez yaparak, acıyi ve tutkulu kitabı okuyan her okura ulaşırma yi başarıyor.

Aynı bağlamda Halit Çelenk, geçmişin duygusal sömürüstüne bir yanıt olarak, "İdam Gecesi Anıları"¹⁵'nın dördüncü baskısını yayımlamakla yerinde bir hareket yaptı. Aslında bu kitap, o dönemi yaşamış olanların coğunu okuduğu bir kitap olması gerek, ama okumamış olanlara ve o dönemi bilmenelere önerilecek ilk kitap. Herseyden önce Halit Çelenk, asilan üç gencin avukatlığını üstlenmiştir o dönemde ve bugüne kadar da tutarlı çizgisinden ödün vermemiştir. Yazarlık için, daha da önemli insana olabilmek için, herseyden önce tutarlı olabilmek gerekir. Yazı yazmak, salt yetenekle sürdürdüğü zaman kuşkusuz, belli pirili verecektir, ama yazarıyla birlikte sonecek, geçici pirili olacaktır. Ama çağımızda, önyargılar, tutarlılığın ölçüsünü bile zorlayacak düzeye gelmiştir. "Ne kadar hazır bir çağda yaşıyoruz?", diye yazar A. Einstein, "bir ön yargıyı ortadan

kaldırmak, bir atomu parçalamaktan daha güç".

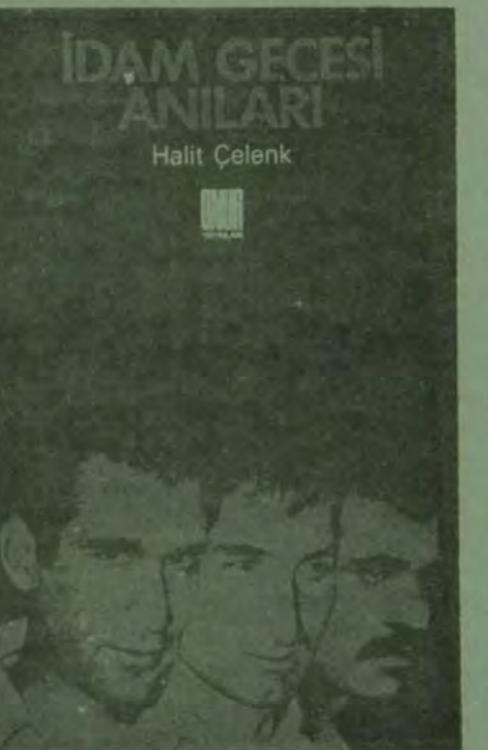
TEPKİ

Çehov'un "Altı Numaralı Koğuş"¹⁶ adlı uzun öyküsünün kahramanı İvan Dimitriç söyle söyler karşısındaki: "... İşte ben de tepki gösteriyorum. Ağrıya karşı bağırmakla ve gözyaşlarıyla; alaklığa karşı hoşnutsuzlukla, adilige karşı tiksinti ile karşılık veriyorum. İşte bende yaşam denilen şey budur. Organizma ne kadar basit ise, o kadar az duyur ve kıskırtmaya karşı öylesine az tepki gösterir. Organizma ne kadar yüksekse, gerçeğe karşı olan tepkisi de öylesine şiddetli ve anlayışlı olur."¹⁷

Pitagoras, kendi adıyla ün kazanmış teoremini bulduktan sonra sevincinden tanrılarla 100 öküz kurban eder. Bunun üzerine dostlarından biri, "Her yeni bulusta tüm öküzler korkudan titreyeceler", diye içini çeker.

Her yeni kitap yayındığında, korkudan titreyecekler olacaktır. Çünkü, Ritsos'un dediği gibi, "Bir ozan ülke sinin en büyük vatandaşdır, işte bu yüzden de politikaya ilgilenmek onun görevidir."¹⁸

Sözü yine Saltikov-Şedrin'e bağlamak yerinde olacak: "Oysa öyle ortamlar vardır ki, sağduyu denen şeyin adı bile duyulmamıştır buralarda; yalnızca akbalık mantığının egemen olduğu yerlerdir bunlar. Buralarda insanlar uykudaymışcasına dolaşırlar, hiçbir şeye yakınlık duymazlar, hiçbir şeye sevinmezler ve hiçbir şeye üzülmeler. Derken birdenbire kulaklarına hem imrendirici hem de tiksinctir bir ses gelir: 'Acele işe şeytan karışır,' 'İki kez ölüm olmaz, birinden kaçılmaz.' Bu onun, akbalığın sesidir... Sağol akbalık, teşekkürler sana! Doğru söyleyorsun: İki kez ölüm olmaz ve bir ölüm zaten ezelden beri omuzumuzun hemen ardından."

Şiir, hem taşıdığı sorumluluk, hem de yaratılmasındaki güçlükten kaynaklanan bir gerilim altındadır. İlkel kabilelerden günümüze kadar akıp gelen süre içerisinde şiirin iletişim aracı olmasından, duyguların aktarılmasına, toplumda hareketlenmeden, topluma başkaldırıya kadar her dönemde ve dizeye boy göstermesi ve dizelerin günümüze dek gelmesindeki en büyük nedenden, İvan Dimitriç'in tepkisine benzer bir tepkiden kaynaklanmaktadır. Şiir, her dönemde tepkisel olmuştur. Yaşadığı toplumdan hiçbir şikayet olmayan bir ozanın bile, en azından kendisine ya da yaşadığı "aşkına" bir tepkisi söz konusudur.

Dönemeç Yayınları, son birkaç ay içerisinde yayınladığı şiir kitaplarıyla, İzmir'in kültür alanındaki kışık sesini

1. Saltikov-Şedrin, "Büyükler Masalları", Güneşte Kuruşlu Akbahçesi. Çev. Maziłum Beyhan, Sosyal Yayınları, İstanbul, Mayıs 1981, s. 103.

2. Jean Elleinstein, "Devrimlerin Devrimi", Çev. Kerem Kurtözü, Başak Yayıncılar, Kasım 1986.

3. Vadim Mejuyev'in Yakında Başak Yayınları'ndan çakıl olan, "Kültür ve Tarih" adlı kitabının alıntı, Progress Publishers, Moscow, 1975. Orjinali: 1. Kant, "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?" in Werke, Bd. IV, Schriften von 1783-1788, Berlin, 1913, S. 169.

4. Gültén Akın, "42 Gün", Alan Yayıncılık: 71, Çağdaş Edebiyat Dizisi: 21, 1986.

5. Halit Çelenk, "İdam Gecesi Anıları", Onur Yayınları, Aralık 1986, İstanbul.

6. Anton Çehov, "6 No. Koğuş", Çev: Hasan Ali Ediz, Remzi Kitabevi, s. 69.

7. Ahmet Günbaş, "Gecenin Neresindesin?", Dönemeç Yayınları 1986

8. Hidayet Karakuş, "Hangi Leylasın Sen", Dönemeç Yayınları 1986

9. Mehmet Mümtaz Tuzcu, "Bulvar Resimleri", Dönemeç Yayınları 1986

10. Ahmet Zeki Muslu, "Once Ozanlar Çıktı Gurbete", Dönemeç Yayınları, 1986

11. Yannis Ritsos, "Boyun Eğmeyen Ülke", Çev: Özdemir Ince-Herkül Milas, Çark Yayıncıları, Aralık 1979.

12. Saltikov-Şedrin, A.g.y., s. 103.

ahmet günbaş

Soru Soran Gençler ve Güzel İnsanlarımız

Bilim ve Sanat'ın 7. Yıldönümünü Ankara, İstanbul ve İzmir'de kutladık; daha sonraki yıldönümümüz daha çok şehirde, daha büyük katılımlarla ve dostlarımıza sıcak terler döktürmeyecek daha geniş salonlarda kutlamak dileğim...

9 Ocak'ta Ankara'da Türk-İş salonunda düzenlenen "Aydınlık Demokrasidir" paneli, izleyicilerin (belki de, "salona girmeyi başarabilen izleyicilerin" demek daha doğru) sıcak ilgisi, konuşmacılara yönelikleri dolu dolu sorular yönünden çok çarpıcıydı. Özellikle genç izleyicilerin sorunlara çözüm arayışlarını dile getiren soruları umut vericiydi. Yarınlara, demokrasi aydınlığındaki yarılara olan umudumuz soru sorabilem, soru sormasını bilen genç kuşaklardır.

Ve elbette Bilim ve Sanat, bu ciddi arayışlara, yanlıtları da birlikte bulmak üzere yoğun olarak katılmak ve ufkunu genişletmek sorumluluğunu duyuyor ve hep duyar.

Geçtiğimiz yılın son ayında dergimiz yazarlarının Yılmaz Onay'ın başına gelenler ve Ocak ayında Atilla Arsoy canımızı kaybetmemiz hepimizde derin üzüntüler yarattı.

Bir oyun yazarı ve yönetmeni olarak ve de Alman dilinden yaptığı çevirilerle geniş kamuoyuna da tarihinen, Y. Mühendis Yılmaz Onay göz altına alındı, işkenceye maruz kaldı, daha sonra da hiçbir suçu bulunmadığı için hakkında takipsizlik kararı alınarak serbest bırakıldı. Onay'ın işkence gördüğü hekim raporuyla kanıtlandı ve bu durum İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı Nevzat Helvacı tarafından kamuoyuna da açıklandı.

Yillardır işkence uygulamalarının varlığını inkar edecek, bunu görmeliğten gelen yetkililer Yılmaz Onay olayını da sessizlik içinde geçiştirdiler, geçiş-tirecekler. Ama bir kez daha su yüzüne çıktı ki, Türkiye'de sorun, işkencenin varlığı değil; işkencenin sistematik bir sorgulama yöntemi olarak uygulanmasını sağlayan, buna cevaz veren, bu uygulamanın sürmesinin ve işkenceliyi korumanın tedbirlerini alan yetkili ve etkililerin varlığıdır. Bu ülkede sorun; işkenceli olabilecek bir insan türünün yetişmesini ve dev-

let hizmetinde kullanılmasını sağlayan, işkencenin ve işkencenin en azından toplumumuzun bir kesimince de hoş görüyle karşılanması, kabul görmesine yol açan belli değer yargılarını ayakta tutanların, sürdürmenin varlığıdır.

Söz işkenceden açılmışken, "Türk Milletini müsir medeniyyet seviyesine yükseltmek" hedefine sahip olmuş gözüklenere ve "devletin itibarı"nın dillerinden düşürmeyenlere Federal Almanya'da yılanan bir gazetedede (Die Wahrheit, 30.12.1986) Yılmaz Onay'ın gözaltına alınmasıyla ilgili olarak yer alan bir haberi sunalım:

"**Batı Berlin (DW)** - Alman Sendikalar Birliği (DGB) içindeki Sanat Sendikası, Türk tiyatro yazarı ve yönetmeni Yılmaz Onay'ın gözaltına alınmasını, Türkiye Başbakanına çektiği bir telgrafla protesto etti.

"**Türkiye, Helsinki Nihai Senedini ve öteki insan hakları sözleşmelerini imzalamış olduğu halde, 'bu vahşi gözaltı işlemiyle sanat özgürlüğü ayaklar altına alınmış ve bir sanatçının yaşamsal varlığı tehditkeye sokulmuştur.'**

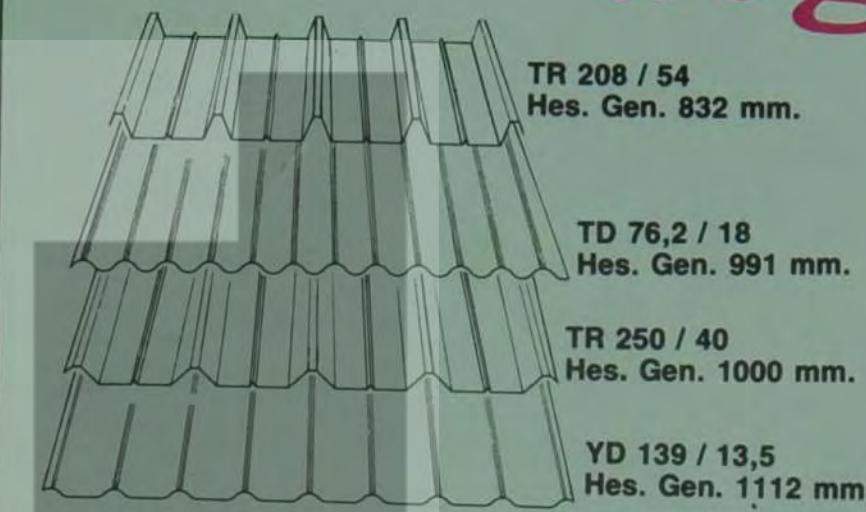
"**Yillardır Ankara Sanat Tiyatrosu'nda (AST) etkinlik gösteren ve 'Bu Zamlar Bana Karşı' adlı oyunu sahnelemeye başlayan Onay, Fallada, Brecht gibi Alman yazarlarından da çeviriler yapmıştır. Onay, 1987'de Batı Berlin'deki 'Tiyatrom' topluluğuyla da çalışacaktır.**

"**Sanat Sendikası, Batı Berlin Senatosundan, Yılmaz Onay'ın serbest bırakılması için 'Türkiye Hükümet makamları üzerindeki tüm etki gücünü' kullanmasını ve Türkiye'deki işkence ve terör geriletmeye yardımcı olmasını talep etti.**"

Yorum gerektirmeyecek kadar açık...

Atilla Arsoy canımızı 10 Ocak'ta kaybettik... Bir güzel insanımızı daha sonsuz sessizlik dünyasına uğurladık... Ne çok güzel insanımız var orada! Halbuki her güzel insana ne çok ihtiyacımız var bugün. Dünün deneylerini, sorular soran gençlere, bir daha aynı deneylerin yaşamasın, bir daha aynı acılar çekilmesin diye aktarmak gereklidir. Bunun güzel insanlarımız yapacak. Bunun için güzel insanların yaşamız gereklidir; inatla, sevgiyle, dostlukla... □

artık alüminyum trapez deyince tek tip'e mecbur değilsiniz...

TR 208 / 54
Hes. Gen. 832 mm.

TD 76,2 / 18
Hes. Gen. 991 mm.

TR 250 / 40
Hes. Gen. 1000 mm.

YD 139 / 13,5
Hes. Gen. 1112 mm.

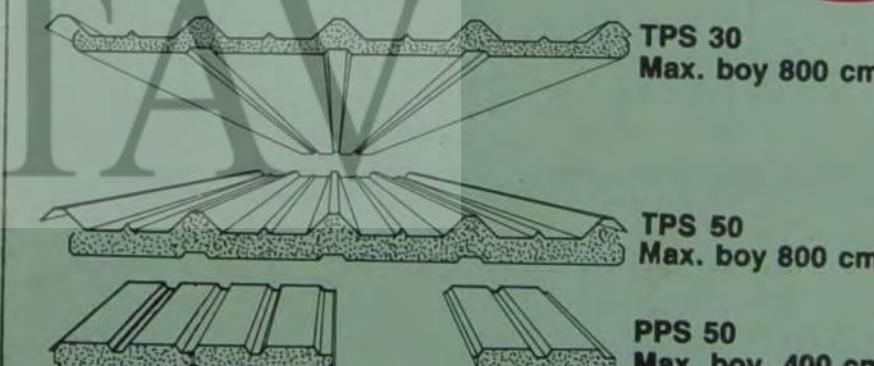
Alüminyum kıymetli bir metal... yerinde ve yeterince kullanılmalı...

Çatılarda, cephelerde, asma tavanda, her çeşit konstrüksiyonda uygun trapez seçimi hem görünüş, hem sağlamlık, hem ekonomi bakımından çok önemlidir...

Ayrıca aksesuar zenginliği uygulamanın can damarı...

İşte dört çeşit alüminyum trapez... nasıl isterseniz... naturel... desenli... fırın boyalı... seçin... deneyin...

tek firmaya mahkûm değilsiniz...

TPS 30
Max. boy 800 cm.

TPS 50
Max. boy 800 cm.

PPS 50
Max. boy. 400 cm.

Alüminyum poli-uretan sandviç paneeller MEKON'un imalat programında...

Hem ısı izolasyonu, hem mukavemet, hem ekonomi...

Tamamen fırın boyalı zengin aksesuarlar...

Titiz imalat, zamanında teslim, uygun fiyat...

mekon® paneel a.s.

MERKEZ

: İzmir Cad. Elgün Sok. 8 / 3, ANKARA
IRTİBAT BÜR : Mecidiye Cad. 3 / 10, İstanbul
IRTİBAT BÜR : Cumhuriyet Bulv. 183 / 2 Alsancak / İZMİR

Adres

Telefon
30 55 30 - 30 20 08 Telex
173 08 44 - 172 29 09 44089 mkn-tr
22 25 64

BİLGİ YAYINEVİ

- 1— Acıyi Bal Eyledik
- 2— Oğlak
- 3— Kızılırmak
- 4— Temmuz Bildirisi
- 5— Kelepçemin Karasında Bir Ak Güvercin
- 6— Ağlasun Ayşafağı
- 7— Koçero Vatan Şiiri

750 TL
1000 TL
600 TL
600 TL
1500 TL
1500 TL
1500 TL

- 8— Hazıranda Ölmek Zor
- 9— Filiz Kırın Fırtınası
- 10— Acılara Tutunmak
- 11— Işıklarla Oynamayın
- 12— Kavel
- 13— Kızılıkuğu
- 14— Kandan Kına Yakılmaz

900 TL
900 TL
900 TL
900 TL
600 TL
750 TL
1000 TL

Siparişlerinizin tutarını havale, posta ya da damga pulu olarak gönderebilirsiniz.
 Ayrıca ödemeli siparişlerinizde posta masrafı ödemeli bedeline eklenir. 10.000 Liranın üzerindeki siparişlerinize % 20 indirim uygulanır.